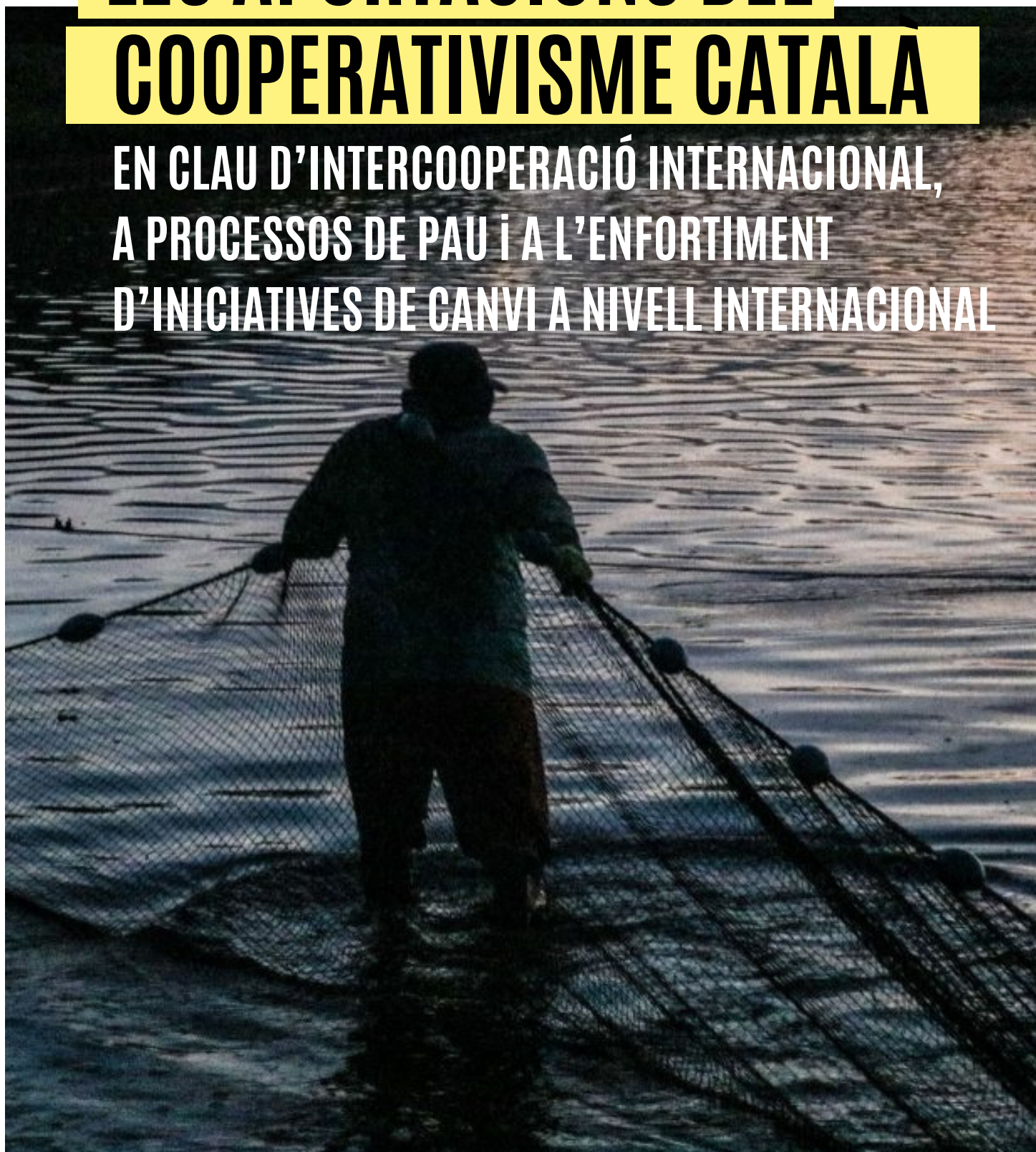

LES APORTACIONS DEL COOPERATIVISME CATALÀ

EN CLAU D'INTERCOOPERACIÓ INTERNACIONAL,
A PROCESSOS DE PAU I A L'ENFORTIMENT
D'INICIATIVES DE CANVI A NIVELL INTERNACIONAL

LES APORTACIONS DEL COOPERATIVISME CATALÀ, EN CLAU D'INTERCOOPERACIÓ INTERNACIONAL, A PROCESSOS DE PAU I A L'ENFORTIMENT D'INICIATIVES DE CANVI A NIVELL INTERNACIONAL

RECERCA:

Josep Mª Navarro Cantero (COOPERATIVA LA FÀBRICA)

Juan Avila Escobar (CIUTAT INVISIBLE)

Annex 2: Dorys Ardila Muñoz i Martha Cecilia Gutiérrez (GESTAPAZ)

REDACCIÓ:

Josep Mª Navarro Cantero (COOPERATIVA LA FÀBRICA)

Annex 2: Dorys Ardila Muñoz i Martha Cecilia Gutiérrez (GESTAPAZ)

Aquest treball s'ha fet amb el suport de
l'Ajuntament de Barcelona, Direcció de
Justícia Global i Cooperació Internacional

Ajuntament de
Barcelona

Aquest treball està subjecte a la llicència CC
BY-NC-ND 3.0: Reconeixement-NoComercial-
SenseObraDerivada 3.0 N

INDEX

---

01. ANTECEDENTS

---

02. OBJECTIUS I HIPÒTESI DE PARTIDA

---

03. METODOLOGIA UTILITZADA

---

04. MARC TEÒRIC

---

05. ANÀLISI ENTREVISTES

---

06. APORTACIONS I SUGGERIMENTS

---

07. BIBLIOGRAFIA

ANTECEDENTS

Des de l'any 2016, la Cooperativa La Fàbrica conjuntament amb altres associacions com GESTAPAZ, i cooperatives com La Ciutat Invisible impulsa una iniciativa per implicar el món del cooperativisme català en el procés de pau a Colòmbia; així mateix, i fruit de la reflexió i de la maduració del procés endegat ens ha portat a plantejar-nos i plantejar-vos la necessitat estratègica de tenir en compte i de forma especial les relacions internacionals per tal d'enfortir els projectes i les dinàmiques locals del cooperativisme, i del conjunt de les economies que denominarem solidàries, i que considerem necessàries per substituir el model socio-econòmic que ara per ara és hegemònic en les nostres societats.

En aquest procés seguit han anat implicant-se i col.laborant la XES (Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya) i la Federació de Cooperatives de Catalunya (que en el 2017 aportà un petit finançament a la iniciativa). L'Institut Català Internacional per la Pau (ICIP) que ens aportà un finançament l'any 2019 que ens permetè fer una primera recerca activa entre cooperatives catalanes i administracions públiques, i de la que es derivà un primer document i publicació. [1]

Si fem una mica de memòria de les tasques desenvolupades d'ençà el 2016, tenim la següent cronologia d'activitats i feines significatives:

- L'any 2016 es convidà a Barcelona i a Catalunya el Secretari d'Estat del Ministerio de Trabajo de Colòmbia per poder

---

[1] La construcció de Pau a Colòmbia, i el rol de l'economia solidària en el procés.

aprofundir en el treball esmentat. Aquesta visita permeté coordinar i implicar l'Ajuntament de Barcelona (Comissionat d'Economia Solidària i Àrea de Justícia Social i Cooperació), l'Agència Catalana de Cooperació i agents institucionals que han continuat realitzant diverses tasques de suport, amb viatges i estades a Colòmbia a les que s'ha contribuït des de Cooperativa la Fàbrica i des de GESTAPAZ amb contactes i assessoraments diversos fins el dia d'avui.

- Així mateix, un representant de La Fàbrica va ser convidada pel Ministerio de Trabajo de Colòmbia l'octubre de 2017 per participar en la Gira Sur-Sur, organitzada a Bogotà, i que vaser un espai de diàleg al voltant de la construcció de pau i de la reincorporació dels signants d'acords de pau des de la perspectiva de l'economia solidària, amb la participació activa de diverses instàncies governamentals, així com de les FARCS i de l'agència ECOMUN creada a instàncies d'aquesta organització per impulsar el cooperativisme i altres economies a diferents regions i localitats de Colòmbia. Aquesta tasca ha estat possible gràcies a la col·laboració estreta amb la consultora i assessora del procés de pau Dorys Ardila de GESTAPAZ, i a l'espai colombià de coordinació de més de 50 entitats (cooperatives i associacions), anomenat Convergencia Alternativa Social y Solidaria por la Paz –CASSP- que es defineix com: “una alianza amplia y plural de organizaciones, procesos, saberes, experiencias, sectores y profesionales alternativos comprometidos con el buen vivir”.
- Al 2019 es va tenir l'oportunitat de disposar d'un suport econòmic des de l'ICIP, i d'aquesta manera es va poder:

---

a. elaborar un marc teòric i una hipòtesi que van enquadrar teòricament la proposta de recerca-acció, de sensibilització i d'intervenció que ens proposem dur endavant.

---

b. posar en valor totes les relacions i contactes realitzats i establerts fins ara, sistematitzant i organitzant les aportacions de totes les entitats i persones implicades, en el seu moment

---

c. realitzar una primera recerca-acció a nivell català que ens permeti establir una sistematització i un diagnòstic actiu i mobilitzador de les cooperatives catalanes que poden estar interessades en conformar un espai informal de cooperatives i entitats catalanes compromeses amb el procés de pau a partir de l'impuls de l'economia solidària i altres economies.

---

d. es va fer un treball de sensibilització i contactes amb Administracions Públiques i serveis Institucionals: Justícia Global i Comissionat d'Economies Solidàries de l'Ajuntament de Barcelona; Direcció General de Cooperatives del Departament de Treball i Empresa de la Generalitat; Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament de la Generalitat de Catalunya; ACCIÓ, servei de promoció comercial exterior de la Generalitat de Catalunya.

- Al 2020 es va participar activament al Fòrum Social Mundial de les Economies Transformadores, organitzant alguns espais propis relatius a la importància de les economies solidàries en els processos de construcció de pau a Colòmbia i a d'altres països i nacions.
- Al 2020 també es va participar de forma activa en l'organització de les XVIII Jornades sobre Colòmbia, L'ECONOMIA SOCIAL i SOLIDÀRIA A COLÒMBIA, PAU AMB JUSTÍCIA SOCIAL, en el Marc de la Fira d'Economies Solidàries de Catalunya (FESC).
- Al llarg del 2021 s'han anat perfilant propostes diverses i s'han treballat relacions internacionals de manera que es pogués tornar a disposar d'un pressupost per impulsar una activitat d'incidència i sensibilització entre les cooperatives catalanes, de manera que el tema internacional tingués una centralitat important. Fruit d'aquest treball és el projecte actual que s'està desenvolupant al llarg del 2022, LES ECONOMIES SOLIDÀRIES i LES SEVES APORTACIONS ALS PROCESSOS DE CONSTRUCCIÓ DE PAU: EL CAS COLOMBIÀ, amb el suport de Justícia Global del Ajuntament de Barcelona.

OBJECTIUS

I HIPÒTESI DE PARTIDA

L'objectiu general que ens hem marcat amb aquest projecte és desenvolupar un procés de diplomàcia ciutadana entre els actors socials clau de les economies solidàries i cooperatives barcelonessa i catalana, que permeti contribuir, a partir de pràctiques d'intercooperació solidària i d'internacionalització econòmica socialment responsable, al procés de construcció de pau a Colòmbia, però no solament, ja que la pretensió del projecte a hores d'ara, i després d'anar-lo repensant i reformulant desborda aquest objectiu genèric inicial i **cerca generar una reflexió i un propòsit de dinàmica continuada i per tant de co-construcció d'una estratègia internacional des de les economies solidàries des de Catalunya, en concret des del cooperativisme.**

Les economies solidàries i llurs agents socials, com a bloc històric contrahegemònic, poden contribuir de forma més sostenible i eficaç a fer possible que un país, nació o territori gaudeixi d'una plena sobirania a tots els nivells, així com d'una justícia social plena i global entre les persones i entre aquestes i allò que denominem naturalesa. Això serà possible, necessàriament, a partir d'una globalització pluriversal contrahegemònica, i a partir d'un seguit i sostingut programa d'intercooperacions internacionals.

L'objectiu específic de l'actual projecte **cerca, doncs, sensibilitzar, conscienciar i sobretot implicar aquests actors socials, que hauran de ser referents de la construcció, consolidació i estructuració d'un bloc històric que impulsi i acompanyi processos d'intercooperació, sota el nou paradigma economicosocial que proporcionen les ESS**. En aquest sentit, les economies solidàries (diverses arreu, i en el nostre context encarnades sobretot pel Cooperativisme) han de facilitar de forma consistent un escenari molt més satisfactori per superar les vulneracions als Drets humans, i assolir la justícia econòmica, ambiental i de gènere.

Aquest document que teniu a les mans pretèn donar compte de la recercaacció desenvolupada en el marc d'aquest projecte; fixar un marc teòrics de referència, i fonamentar les tasques concretes que es desenvoluparan de sensibilització, informació, i conscienciació relatives a motivar el món cooperativista i de les ESS en iniciatives diverses de caràcter internacional i d'intercooperació internacional. La hipòtesi inicial de la que partim és que en les estratègies [2] actuals d'implantació i enfortiment del cooperativisme barceloní i català, pràcticament ni es parla ni s'esmenta la necessitat de construir una estratègia internacional que doni consistència plena a la pràctica local i concreta del moviment cooperatiu a Catalunya, que per un costat és lògic que consolidi i d'entrada prioritzi, però que per un altre costat, és del tot necessària la dimensió internacional (Internacionalista, d'intercooperació internacional, o de globalització pluriversal d'economies no hegemòniques) per albirar un projecte a llarg termini de substitució de les relacions socials condicionades per uns valors i una lògica capitalista. Així mateix, és imprescindible construir un marc internacional d'intercooperació entre economies solidàries diverses (pluriversals) per generar un espai de diàleg, d'intercanvi de sabers, d'aprenentatges, i de retroalimentació a partir d'experiències diverses i concretes aplicades i desenvolupades en diversos contextos i a partir de tradicions i trajectòries socio-culturals diverses.

---

[2] Un dels exemples més significatius i notables seria l'estratègia ESS 2030, on no s'hi fa cap esment a la dimensió internacional, ni com a prioritat, ni com a eix necessari, al nostre entendre, per donar-li sentit, dimensió i impacte a una estratègia conseqüent des de la perspectiva d'implantar i sostenir un ecosistema d'economies solidàries que realment aspiri a substituir el paradigma econòmic actualment dominant.

METODOLOGIA UTILITZADA

La metodologia utilitzada en aquesta iniciativa està basada en la [recerca-acció](#). Aquesta ens permet, a través de les entrevistes en profunditat que s'han realitzat, conèixer les característiques, capacitats, motivacions, singularitats, interessos i predisposicions dels diversos agents. Aquests conformen una mostra significativa respecte l'univers de l'economia solidària i d'altres entitats/institucions (catalanes i algunes internacionals) que, sense formar explícitament part d'aquest univers particular, es podrien implicar en aquestes dinàmiques i en la iniciativa que s'impulsa.

La recerca-acció, tal i com s'ha desenvolupat i ha estat posada en valor, és un procés d'intervenció pròpiament dita, de manera que a través de l'entrevista (eina principal i clau de la metodologia) ja es produeix una reflexió induïda sobre la pràctica dels diferents agents entrevistats.

També es produeix un procés informatiu i de sensibilització dels agents implicats en el procés de recerca.

S'han realitzat 24 entrevistes en profunditat.

Així mateix, en la primera fase del procés metodològic s'ha dut a terme una revisió bibliogràfica i documental, una identificació d'actors potencials a ser entrevistats, la pràctica de les entrevistes (presencials i on line), per procedir, finalment, a la sistematització del marc teòric i de la informació de fonts secundàries, i a l'anàlisi concret de les entrevistes realitzades

MARC TEÒRIC

DEL QUE PARTIM

01. El moment històric que ens toca viure i del que partim en aquests moments

En aquests moments podem dir que ens trobem en un context de crisi històrica i estructural; alguns han parlat de crisi civilitatòria [3], “aquesta crisi requereix d'una profunda presa de consciència cultural i de la reorganització de les relacions, tant al sí de cada societat, com entre les societats de tot el món, així com entre els éssers humans i la resta de l'anomenada naturalesa”[4]. Aquesta immensa crisi que amenaça de col.lapse en algun moment, amb episodis segurament seqüencials de crisi generalitzada, com s'ha pogut observar amb l'actual pandèmia, que segons diversos autors [5] és atribuïble en gran part a la desestructuració dels ecosistemes a causa del impacte d'un model econòmic abocat a la destrucció sistemàtica de la naturalesa. En aquest context estan sorgint multitud, milers, d'iniciatives i propostes concretes, factibles, que no són només teòriques sinó que es plasmen en programes, projectes, experiències que “apareixen en el marges socio-polítics tant desde la perifèria colonial com en la mateixa perifèria interior del capitalisme” [6] del Nord global.

02. Les aportacions i les potencialitats de les economies solidàries, del cooperativisme i d'altres propostes econòmiques pluriversals i no hegemòniques

En aquest procés de consolidació de propostes i iniciatives sorgides al marge d'allò hegemònic visualitzem el moviment cooperativista com una possibilitat i una potencialitat que no és nova, per suposat, amb més d'un segle d'existència, amb nombroses experiències arreu, sobretot a Europa, i en aquells territoris on l'empremta de matriu cultural i civilitatòria europea arrelà. Les propostes i suggeriments teòrics i pràctics del cooperativisme formen part, com ja s'ha esmentat, d'un conjunt més ampli de propostes.

[3] Per exemple en Martí Boada, doctor en Ciències Ambientals, geògraf, naturalista i assessor científic de la UNESCO.

[4] Pag 37 Pluriverso

[5] Boaventura de Souza Santos, El futuro comienza ahora

[6] Pag 38 Pluriverso

Com esmenta la sociòloga mexicana Raquel Gutierrez, proposant el concepte de xarxes o trames comunitàries: “(...) *la multiplicidad de mundos humanos que pueblan y engendran al mundo según diversas normas de respeto, colaboración, dignidad, amor y reciprocidad, que no están completamente subordinados a la lógica de la acumulación capitalista, aunque con frecuencia sufran sus ataques o estén abrumados por ella (..) estos entramados comunitarios (..) se encuentran en diversos formatos y concepciones (..) Incluyen las diversas e inmensamente variadas configuraciones colectivas humanas, algunas de ellas antiguas, otras más recientes, que otorgan sentido y aportan lo que en la filosofía política clásica se conoce como “espacio sionatural”* [7]

Així mateix, si seguim la proposta teòrica que ens suggereix Boaventura de Sousa a partir de la seva aportació teòrica continguda en Epistemologies del Sud [8], un dels conceptes importants que proposa és el de la sociologia de les emergències que consisteix en valorar tant en la teoria com en la pràctica, “*les llavors d'esperança emergents, el floriment d'alternatives que es van multiplicant en el món i a les que ni el coneixement dominant ni els medis dominants presten gaire atenció...a partir d'aquestes s'anira composant un nou mosaic i un nou horitzont on es podrà visibilitzar una nova proposta civilitzatòria*” [9] En aquest sentit, l'extensió i pràctica del cooperativisme a Catalunya és un exemple en aquesta línia, a condició que aquest cooperativisme sàpigues mantenir una equidistància prudent respecte de les pretensions assimiladores per part tant d'una institucionalitat neoliberal, com d'un mercat empresarial i d'un model econòmic hegemònic que només cerquen en el cooperativisme una nova forma d'incentivar l'emprenedoria i l'activitat de “creixement” econòmic, cercant indicadors d'èxit de les polítiques neoliberals, bé pel nombre de llocs de feina generats, o pels indicadors purs i simples de facturació. [10]

03. La economía podría ser “el arte de vivir i de vivir bien” [11]

Així doncs, en el moment històric que vivim i en el context que ens toca viure es van consolidant, o es van rescatant, o es van mantenint experiències pluriversals que conformen una tupida xarxa d'expressions d'un món que neix, o que no havia desaparegut mai.

---

[7] Pag 49 Pluriverso

[8] Boaventura de Sousa Santos Epistemologies del Sud

[9] Boaventura de Sousa Santos El futuro comienza ahora

[10] És evident que el cooperativisme com a model d'organització per fer economia persegueix necessàriament i lícita la creació de llocs de treball (només faltaria), i necessàriament cerca disposar d'una facturació adequada que faci sostenible una empresa, ara bé, la lògica capitalista en estar basada sobre el individualisme competitiu i en l'esperit emprenedor condicionen les relacions socials, de manera que cal ser conscients que s'ha d'escapar d'aquests condicionaments i procurar promoure altres economies solidàries, agroecològiques, comunitàries, camperoles... Per tant s'ha d'estar sempre molt atents als valors, criteris i ètica del cooperativisme com a proposta contrahegemònica.

[11] Frase atribuïda a Manfred Max Neef

En aquest sentit, va ser un encert encomiable que en els [acords de pau de L'Habana del 2016](#) entre les FARC i el Govern Colombià es fes una àmplia referència a l'acompanyament socioeconòmic del procés de construcció de pau des d'una lògica poc habitual fins el moment, fent recurs a les economies solidàries, i en concret a multiplicitat d'economies anamendades solidàries o no-hegemòniques, i per suposat al cooperativisme. Els acords de pau van tenir l'encert d'obrir-se a la pluridiversitat cultural i civilitzadora de Colòmbia, incorporant pràctiques ameríndies, afrodescendents, comunitàries, camperoles, economia feminista, etc..

Els autors **Manfred Max-Neef** i **Philip B. Smith** consideren que actualment “lo que tenemos son dos mundos paralelos. Uno centrado en la política, la competencia, la codicia y el poder, que parece tener todo bajo su control; y otro interesado en la equidad, el bienestar, el respeto por la vida y la solidaridad, que no controla nada, pero que crece y se expande como un imparable movimiento subterráneo de la sociedad civil. El primero, a pesar de su abrumador poder y presencia es, debido a su rigidez, puro dogmatismo y fetichismo del crecimiento, vulnerable e insostenible, como lo demuestran sus crisis cada vez más profundas; mientras que el segundo, debido a su dispersión, a su diversidad, a su feroz independencia y a su caótica estructura, no puede ser descabezado ni puede colapsarse”. [12]

04. Globalització versus internacionalisme o intercooperació internacional

Aquesta xarxa internacional d'experiències i iniciatives vives i en creixement conformaria el que podríem anomenar un ampli moviment al que li cal establir vies de diàleg, d'intercanvi de sabers i experiències, de relacions. Caldrà enfortir una potent xarxa de solidaritat transcontinental que afavoreixi la intercooperació en aquest nivell.

En una recent trobada *on line* promoguda en el marc del present projecte ([Trobada de Cooperatives de Catalunya i Colòmbia](#), maig 2022), un dels ponents colombians, **Guillermo Arboleda Gómez**, ens recordava que el nou agent de l'economia neoliberal i capitalista és l'empresa en xarxa i en plataformes. La proposta de Guillermo és superar la dispersió del sector social solidari de l'economia solidària a nivell local i a nivell internacional; la seva proposta és que cal impulsar xarxes de col.laboració i treball basades en la confiança, teixir xarxes articulants actors dispersos i per tant energies disperses, integrar allò que està «desintegrat», i en aquest sentit esmenta exemples que ja estan funcionant al respecte a la Xina, a Corea, al Japó i a Itàlia. També l'experiència al respecte del organisme estatal colombià UAEOS. Guillermo cita, en la seva aportació, el filòsof colombià **Estanislao Zulueta**:

// *«Hay un tipo de miseria que es más triste que todas y es esa misma cuando no es vivida en forma de solidaridad, sino en la dispersión.... Esa miseria de la dispersión, del aislamiento, de la separación, es una miseria más triste que todas, porque es la miseria sin esperanza»*

[12] Pag 207 Manfred Max

Com s'apuntava fa anys en un llibre col·lectiu sobre el cooperativisme català, *“enfrent de la globalització actual, de caràcter ultracompetitiu, l'economia social en particular (...) ha de reivindicar (...) la globalització cooperativa, una globalització cooperativa, una globalització de baix a dalt, no capitalista, sinó democràtica, igualitària i solidària(...)*. [13]

De fet, el que anomenem global des de la perspectiva de la modernitat occidental, sempre ha estat un localisme globalitzat. [14]

Per tant, no estem parlant de cap tipus de globalització alternativa, ni d'internacionalització de l'economia seguint la lògica de vendre en mercats internacionals, sinó d'avançar en *“articulaciones pluriversales que creen sinergias entre ellas (...) Nosotros imaginamos una confluencia mundial de alternativas, generadora de estrategias para la transición y que incluya un sinfín de pequeñas acciones cotidianas que conduzcan a una grans transformación”*. [15]

Podem parlar, així mateix, de construir un entramat de relacions, connexions, articulacions i per tant passem a construir mosaics entre idees i pràctiques diverses, avancem en aquella proposta de l'ecologia de sabers i d'aprenentatges recíprocs. [16]

05. El cooperativisme català referència històrica i realitat viva

“A partir de la solidaritat i l'ajuda mútua, les cooperatives es convertirien en institucions socials de primer ordre i organitzaren l'economia de milers de famílies treballadores seguint els principis de la democràcia econòmica. A partir de la fórmula autogestionària, milloraren la vida dels seus membres, tot aspirant a substituir les relacions socials capitalistes per la pràctica de la cooperació”. [17]

El cooperativisme català, tant el més històric com el més actual, sempre ha estat orientat a generar propostes concretes, tant organitzatives pel que fa a la manera de produir i organitzar-se, com de consum, així com de construir relacions socio-econòmiques antagòniques i no-hegemòniques. La seva trajectòria i consolidació a Catalunya es va fer en diàleg i aprenentatge respecte d'experiències internacionals, i els seus valors i principis cooperatius formen part al llarg de la història dels acords internacionals adoptats, tenint com a referència l'ACI, i altres xarxes de dimensió internacional.

---

[13] Pag 218 *La dimensió cooperativa*

[14] Veure Boaventura *El futuro comienza...*

[15] Pag 43 *Pluriverso*

[16] Boaventura de Santos (...) *del diálogo entre todos estos conocimientos nacerá una ecología epistémica en sintonía con las demás ecologías que se deben construir en la transición paradigmática (...)* Las ecologías epistémicas no son conocimientos totales o totalizadores, son más bien mosaicos de conocimientos que permiten una conciencia más elevada y más ampliamente compartida de las limitaciones de lo que sabemos sobre nosotros y sobre el mundo” (pa 349) *El futuro comienza ahora....*

[17] Pag 18 *Un barri fet a Cops de Cooperació. El Cooperativisme obrer al Poblenou.*

Entre els principis que han guiat sempre aquesta pràctica del cooperativisme trobem el principi de la “necessitat de cooperació entre cooperatives, tant a escala local, com nacional i internacional, per tal d'enfortir cada cooperativa en particular, i el moviment cooperatiu en el seu conjunt”. [18] És una exigència d'intercooperació necessària.

El cooperativisme català, sempre lligat al moviment obrer del país, amb un component específic molt clar relacionat amb el pensament llibertari, tot i que no exclusivament, ha perseguit sempre “un paradigma (..) que s'ha des plasmar en una societat mundial postcapitalista substancialment més [19] democràtica, igualitària i fraternal que la present i actual, i fer de l'autoorganització un dels eixos vertebradors de la vida social i política(...).

La moral social cooperativa a Catalunya es fonamenta històricament en uns valors bàsics que, d'acord amb la *Declaració sobre Identitat Cooperativa* aprovada a Manchester, són per un costat, l'autoajuda i l'ajuda mútua, l'autoresponsabilitat, la democràcia, la igualtat, l'equitat i la solidaritat, així com l'honestedat, la transparència, la responsabilitat social i la preocupació pels altres. En aquest sentit, cal remarcar el valor de la solidaritat “que comprèn tres dimensions: amb la societat, amb altres cooperatives i entre els socis(...)”. [20] La promoció i la recerca de solidaritat per facilitar la sostenibilitat i solidesa de fórmules cooperatives, o d'organització econòmica no capitalista és quelcom fonamental i estratègic en els plantejaments habituals del cooperativisme català, i del internacional, així en paraules del president de l'ACI “las cooperativas son empresas que responden en forma práctica a través de acciones adaptadas a su entorno y las circunstancias locales. Al mismo tiempo, las cooperativas están conectadas con el mundo a través de una red de relaciones que reconoce realidades diferentes sin reclamar la superioridad de una cultura particular sobre otra”. [21]

---

[18] Pag 132 *La dimensió cooperativa*

[19] Pag 133 *La dimensió cooperativa*

[20] Pag 128 *La dimensió cooperativa*

[21] Iru Courier 1/05 pag 19

ANÀLISI

ENTREVISTES REALITZADES

De l'anàlisi de les entrevistes realitzades a les cooperatives entrevistades al llarg del treball de recerca-acció desenvolupat, s'ha pogut establir la següent tipologia de cooperatives en la seva relació amb la construcció de relacions internacionals, així com en les seves concepcions i propostes d'intercooperació internacional.

a. Cooperatives i entitats diverses creades i impulsades sobretot i fonamentalment per persones procedents de Països del Sud Global.

Són les cooperatives que agrupen a població catalana i barcelonina procedent sobretot de països africans, cooperatives que s'han constituït a Barcelona, i que d'entrada cerquen dos objectius fonamentals, però no únics; un seria proporcionar feina de certa qualitat als seus socis-treballadors i col.laboradors, i l'altra facilitar la regularització administrativa i obtenció de permís de residència i treball també als seus associats i/o col.laboradors. Però, ja s'ha dit, que no únicament. Aquestes cooperatives parteixen d'una clara posició estratègica respecte als temes internacionals, doncs s'hi senten plenament vinculades a la necessitat de pensar la relació entre allò local i allò global/internacional, així com d'impulsar iniciatives internacionalistes o d'intercooperació amb els seus territoris d'origen, com a necessitat lògica i consubstancial al seu procés migratori i al seu procés i reflexió d'anar i tornar.

Sobre la idea o el concepte de la Internacionalització:

La concepció d'aquestes cooperatives sobre el seu treball internacional, ja s'ha comentat anteriorment, és inherent a la seva existència com a cooperatives i organitzacions perquè se senten part d'una entramat relacional que lliga la seva tasca a Catalunya, i Barcelona amb les seves iniciatives als llocs d'origen, d'una forma quotidiana, habitual i "natural"; la seva reflexió i aportacions col.loquen en el centre de les iniciatives internacionals possibles i potencials amb els seus països i territoris d'origen, el seu potencial com a persones i com a organitzacions.

Així **Cooperativa Abarka** ens diu el següent:

El que proposen des d'Abarka és que primer de tot se'ls vegi, a ells i les seves organitzacions, com experts, com persones i associacions amb autoritat. Per tant, seria important que qualsevol iniciativa en el Senegal (per posar un exemple de país) ha de tenir-nos a nosaltres, senegalesos, com experts. Construïrem espais de sobirania i control. Espais de diàleg i intercanvi on tinguem un reconeixement.” [22]

Diomcoop assenyala el següent en aquesta mateixa línia:

La seva idea és superar la cooperació i ajudes habituals que tenen molts condicionants, al seu parer, o bé molts interessos....Volen sostenibilitat pròpia i producció pròpia, autogestionada i autocentrada [23] .

Cooperativa Top Manta, assenyala que:

Al seu parer la internacionalització no pot ser com la “globalització”, que no té en compte qüestions com el comerç just, (ens cal) una internacionalització que sigui justa per als nostres països (del sud global). [24]

Sobre altres aspectes significatius i substancials:

Algunes reflexions significatives que poden aportar elements clau per concretar un programa de relacions i inter-cooperacions internacionals:

Per a la **Cooperativa ABARKA** la lògica de la col.laboració internacional *“NO és el d'ajudar ni de salvar.., sinó fer transferències o intercanvis d'experiències, tècniques, projectes, sabers, coneixements...” [25]*

La **Cooperativa TOP MANTA**, considera que *“El cooperativisme implica compartir no explotar. Per tant, voldrien promoure els valors del cooperativisme i llurs pràctiques, arreu., i trencar amb la idea del capitalisme.” [26]*

b. Cooperatives i entitats diverses que des de la seva creació tenen una orientació clarament internacional, o que d'antuvi contempen la intercooperació-internacional com a part de la seva estratègia cooperatista.

Algunes cooperatives, i així ho expressen elles mateixes, no es poden deslligar del context internacional i mundial en el que actuen i treballen quotidianament, *“ara mateix no pots pensar una empresa només des de lo local perquè quotidianament rebem i entrem en contacte amb per tant cal incloure persones que venen d'arreu i per tant cal estar oberts a la*

[22] Entrevista a Cooperativa Abarka

[23] Entrevista a Cooperativa Diomcoop

[24] Entrevista a Cooperativa Top Manta

[25] Entrevista a Cooperativa Abarka

[26] Entrevista a Cooperativa Top Manta

dimensió internacional” [27]; també perquè els seus membres actius per la seva història i la seva pràctica concreta professional, tenen una identitat transcontinental i transfronteriza.

Associacions com AETHNIC van començar la seva experiència com empresa de l'ESS a partir de sectors com el del turisme en països del sud; la seva experiència està lligada al sorgiment de fòrums de debat i reflexió, per exemple, el *Fòrum del Turisme Responsable*. Des del principi han fet contribucions clau i estratègiques a reorientar aquesta activitat extractiva, tal i com la planteja l'economia clàssica, i «*fer un plantejament al respecte del turisme sí, però també i sobretot impulsar petits projectes orientats a les persones implicades en el turisme massiu i de sol i platja; són petits projectes de capacitació, que generen infraestructura alternativa al turisme massiu, que prepara i forma guies, elaboració de menjar per estrangers. Són microprojectes locals amb una mirada i uns valors basats en les ESS i la sostenibilitat.*» [28]

Sobre la idea o el concepte de la Internacionalització:

Cooperativa Clara, que treballa en el sector cures, aporta un reflexió clarificadora i innovadora “*...té molt sentit teixir llaços i relacions internacionals, ja que el sector de les cures es basa en un extractivisme de mà d'obra femenina, de dones que fugen del seu país per diversos motius...*” [29]

Una altra cooperativa, ja esmentada, planteja aquesta necessitat com estratègica o fonamental “*...caminar de forma accelerada cap a la inter-cooperació amb persones o altres cooperatives de diverses procedències geogràfiques, una intercooperació internacional. Inter-cooperar des de lo local i enfortir aquesta col.laboració.*” [30]

Sobre altres aspectes significatius i substancials:

La possibilitat d'influir en polítiques públiques d'altres països a partir de les experiències i de les innovacions desenvolupades a Catalunya per cooperatives que treballen les cures amb gent gran, està molt viva en les cooperatives d'aquesta tipologia:

“*El model asilar/institucionalització de les persones és un model que no funciona, però que és un model que pot acabar implantant-se a Amèrica i altres indrets. Abans que passi això...seria bo que poguéssim aportar als Governos americans (sobretot) altres maneres, propostes, paradigmes...I això ho podríem fer compartint sabers, i bones pràctiques que puguin retornar als països d'origen d'aquestes dones cuidadores. Aquestes bones pràctiques podrien ser aportacions clau per desenvolupar polítiques públiques que reorientessin els models asilar i institucionals” [31]*

[27] Entrevista a Cooperativa La Selva

[28] Entrevista a l'Associació AETHNIC

[29] Entrevista a Cooperativa Clara Ser Gran

[30] Entrevista a Cooperativa La Selva

[31] Entrevista a Cooperativa Clara Ser Gran

c. Cooperatives i entitats diverses que per raons diverses, sobretot ideològiques, de valors i de concepció del cooperativisme, han desenvolupat i generat dinàmiques de solidaritat internacional i/o d'intercooperació internacional.

Serien aquelles cooperatives i associacions que tenen unes arrels força relacionades amb moviments socials catalans que ja contenen uns principis ideològics i valors clarament internacionalistes. Serien cooperatives vinculades al moviment obrer i sindicalista, el dels anys 70 i 80 del segle XX, així com també amb el moviment per la pau i la solidaritat que perseguia el 0,7% per destinar a la cooperació, o bé al moviment del comerç just, la banca ètica i la solidaritat internacional.

Les cooperatives o associacions d'aquesta tipologia són les que articulen un discurs més crític amb les posicions poc o gens internacionalistes de les cooperatives barcelonines, o amb les mancances relacionades amb una estratègia internacional per part d'aquestes.

Recollim al respecte algunes reflexions realitzades a partir de les entrevistes.

Sobre la idea o el concepte de la Internacionalització:

Des d'un criteri d'economia crítica el portanveu del COOP57 aporta aquesta distinció:

Al respecte d'internacionalització, té continguts i aspectes neolliberals, però llavors cal adonar-se que aquesta internacionalització des de la perspectiva de l'ESS és o ha de ser Intercooperació internacionalista. Llavors no es tracta d'implantar-se a Colòmbia i/o a Guatemala, sinó que es doni un procés de suport mutu" [32] .

La Coordi, coordinadora de comerç just i finances ètiques de Catalunya, a partir de la seva llarga trajectòria d'incidència social i cultural, assenyala una mancança estratègica en el cooperativisme català relacionada amb la perspectiva internacional i internacionalista:

La Coordi vol contribuir a la justícia econòmica global, promovent el comerç just i les finances ètiques amb campanyes diverses. També la Justícia Global a partir d'unes relacions internacionals justes. (...) la perspectiva internacional és clau, i afegeixen que falta una visió internacional entre el cooperativisme i les ESS, i en aquest sentit caldria avançar. La Coordi aposta per incidir i millorar a partir del comerç just i les finances ètiques" [33] .

[32] Entrevista a Cooperativa COOP57

[33] Entrevista a La Coordi

“...el cooperativisme té vocació internacionalista des del inicis del cooperativisme al segle XIX. La internacionalització i l'internacionalisme són intrínsecs a l'ESS. Ara bé, a Catalunya hi ha una certa desvinculació d'aquesta perspectiva internacionalista” [34]

L'Olivera, cooperativa de producció agro-ecològica també ens assenyala aquesta mancança de perspectiva internacional, i ens orienta sobre alguns possibles camins a transitar per incorporar una visió més àmplia i alguna estratègia:

...les Cooperatives són molt locals i poc internacionalitzades. Ara bé, l'Olivera disposa d'una xarxa important, de participació en moltes accions, projectes, viatges per observar i analitzar projectes d'arreu. I això li aporta molts aprenentatges que després ha posat en valor per millorar la seva feina...” [35]

Molt semblant a les anteriors manifestacions, OIKOS, cooperativa de finances ètiques (de matriu holandesa) també assenyala aquesta feblesa del cooperativisme català:

Les cooperatives de Catalunya (..) majoritàriament no s'han plantejat la internacionalització ni tampoc actituds internacionalistes, ni al Sud Global ni a Europa” [36]

Sobre altres aspectes significatius i substancials:

Diverses entitats ubicades en aquesta tipologia ens comenten que s'està treballant en un projecte i iniciativa força interessant que facilitarà possiblement l'impuls de projectes internacionals de dimensions considerables, quant a volum financer i abast:

...estan treballant amb FETS per acordar i crear amb la Generalitat un Fons de diners i d'aval. Hi participarà l'ACCD, i les entitats bancàries ètiques: Fiare, el mateix Coop57, potser OIKOS, Triodos no podrà (són Holandesos). En aquest sentit sortirà una convocatòria properament, a la que es podran presentar ONGs i Cooperatives., que només elles podran vehicular aquests préstecs a projectes de mitjana dimensió (200 mil euros..) que siguin productius, impulsin les economies locals a països tercers del sud global” [37]

---

[34] Entrevista a FETS

[35] Entrevista a Cooperativa L'Olivera

[36] Entrevista a OIKOS

[37] Entrevista a Cooperativa COOP57

c. Cooperatives i entitats diverses que han descobert en el seu procés per consolidar-se com a cooperativa la intercooperació internacional com un plus i unes possibilitats de negoci, així com també una forma de projecció de la cooperativa més enllà de l'àmbit local.

Són cooperatives que han començat a desenvolupar la seva pràctica socioeconòmica, a partir del seu projecte cooperatiu i de viabilitat, i han trobat en un moment donat la possibilitat d'internacionalitzar els seus productes, bé perquè han concebut algun producte o iniciativa en aquest sentit, o han tingut la possibilitat de fer-ho a partir d'una col.laboració, o d'un seguit d'encàrrecs que els han permès desenvolupar iniciatives i projectes a nivell internacional. Són cooperatives força diverses, no tenen un element comú identificador, sinó el fet d'haver comprovat que pot haver un mercat social que no és el mercat social local que s'havien imaginat d'antuvi.

Sobre la idea o el concepte de la Internacionalització:

Així les entitats que s'agrupen al voltant de Batec, que serien el Cercle de Transició Ecosocial de Coòpolis, manifesten el següent:

...respecte a aquest tema internacional el plantejament no és tant estratègic com reactiu, ja que allà on hi ha possibilitats i potencialitats és on es prioritza i es treballa.”

“Azimut i Aiguasol (que formen part de Batec) tenen projectes a l'Àfrica i Amèrica. Han creat un Departament de consultoria internacional . Fan i impulsen projectes de desenvolupament, micro-xarxes, instal·lacions solars sobretot en centres comunitaris d'aquests continents.” [38]

A partir de les eines digitals també és possible impulsar iniciatives internacionals, i aquest seria el cas de la **Cooperativa Facto**:

Doncs estan desenvolupant una eina digital que permeti fer ofertes i projectes d'economia solidària, de manera que les empreses, les entitats i iniciatives es puguin oferir i trobar. Amb aquesta eina és com volen generar internacionalització” [39]

La resposta de **Cooperativa CIRCA** seria un bon exemple de com pensen i actuen moltes cooperatives que sobretot estan centrades en el seu arrelament concret i local i la seva viabilitat:

Sobre què entenen per internacionalització/internacionalisme, ens diuen que no han pensat gaire en aquests temes, però en el seu dia a dia sí que de forma informal van actuant i van fent. No tenim un pla establert al respecte.” [40]

[38] Entrevista a Cooperativa Batec

[39] Entrevista a Cooperativa Facto

[40] Entrevista a Cooperativa CIRCA

Construir relacions internacionals pot ser una molt bona oportunitat per enfortir un projecte cooperatiu, i així ho expressen algunes cooperatives "...l'activitat internacional és una oportunitat per ENFORTIR les empreses de l'ESS". [41]

Sobre altres aspectes significatius i substancials:

Segurament que una de les majors dificultats per moltes cooperatives, a l'hora de fer feina internacional, és obrir un marc de relacions internacionals i comptar amb un suport i acompanyament que podria ser perfectament el que proporcionés alguna de les administracions públiques, ara bé, per a les cooperatives aquesta eina de promoció i acompanyament internacional pràcticament no existeix o és molt feble, això ens diu aquesta cooperativa:

No hi ha condicions. Malgrat ACCIÓ t'acompanya, no hi ha acompanyament especialitzat amb tutors que hagin tingut experiències de veritat. Tampoc es donen condicions econòmiques. És necessari disposar de bones relacions i bons contactes amb partners a d'altres països". [42]

Així mateix, per poder impulsar la intercooperació cal dedicar esforços i temps:

"..cal disposar de temps per fer els contactes i gestionar la intercooperació, i més la internacional" [43].

FOTO

---

[41] Entrevista a Cooperativa CALIDOSCOOP

[42] Entrevista a Cooperativa CREARSA

[43] Entrevista a Cooperativa CALIDOSCOOP

APORTACIONS I SUGGERIMENTS

De les entrevistes mantingudes al llarg de la recerca-acció s'han recollit propostes interessants per fornir un seguit d'indicacions i propostes, i amb aquestes acabar elaborant un programa i una estratègia d'intercooperació internacional, o una estratègia internacionalista del cooperativisme català. S'han recollit diversos suggeriments i aportacions.

a. Aportacions reflexives i teòriques

Diverses cooperatives coincideixen en assenyalar que cal establir una estratègia internacional del món cooperativista, que tingui coherència i no sigui un seguit o una suma de projectes reactius davant de les possibilitats que puguin sorgir en el “mercat”, o fruit de les trajectòries de les diverses cooperatives.

En aquest sentit, cal superar o fer un esforç important per superar la perspectiva i l'orientació local. Articular xarxes d'intercooperació internacional i que això sigui interioritzat i assumit per les cooperatives i el món de les ESS, de manera que sigui part de la seva visió, perspectiva i missió:

Perquè les cooperatives estan molt centrades en tot el que és local, bàsicament. I cal tenir en compte que els projectes cooperatius són molt difícils d'aixecar i tot es fa molt complicat.” [44]

Sembla clar, d'acord al que apuntaven des de COOP57 “que aquesta internacionalització des de la perspectiva de l'ESS és o ha de ser Intercooperació internacionalista”.

b. Aportacions en la perspectiva de construir una ecologia de sabers, d'intercanvis i coneixements

Així alguns dels entrevistats com Baye Ababacar Thiakh, antic coordinador tècnic del projecte de la Cooperativa DIOMCOOP ens indiquen el següent:

---

[44] Entrevista a Cooperativa CREARSA

En la perspectiva de generar i construir una xarxa de cooperació, d'intercanvi internacionals amb cooperatives catalanes ens comenta que seria interessant potenciar:

- *les energies alternatives*
- *l'intercanvi i compartir coneixements des de Catalunya i des del Senegal, de forma igualitària, sense imposar criteris.*
- *la formació sobre aspectes relacionats amb cooperativisme, amb potencialitats locals.*
- *l'impuls d'un diàleg igualitari” [45]*

C. Projectes cooperatius internacionals en el terreny cultural; la cultura eix de transformació fonamental

Diverses cooperatives treballen en el terreny de la creació cultural, i la cultura i el terreny de les idees, de la construcció de referents culturals no hegemònics és un terreny clau al desenvolupament d'una proposta pluriversal d'iniciatives socio-econòmiques. Per exemple, la proposta de la Cooperativa CREARSA d'un festival de cinema cooperatiu internacional, conjuntament amb el Cinema Cooperatiu ZUM ZEIG. Una altra entrevista mantinguda en aquesta recerca-acció ens va permetre dialogar amb l'experiència de la Universitat del Buen Vivir, i la Universitat té una vocació internacional des del primer moment. La seva campanya central és sobre el *Currículum Global*, aquest és el seu espai internet:

<https://curriculumglobaleconomiasolidaria.com/espanol/>

Com visualitzen el seu procés de treball?

La metodologia és que diverses organitzacions d'arreu s'apleguen per construir una càtedra. També s'ha creat un altre grup d'epistemologies decolonials: dissenys i propostes populars que no segueixen els protocols convencionals, on recuperar sabers i coneixements dels territoris diversos”. [46]

En aquesta línia seria desitjable i interessant la confluència de processos i iniciatives diverses que estan generant espais “universitaris” contrahegemònics.

d. Eixos claus i prioritaris per impulsar iniciatives d'intercooperació internacionalista

on el cooperativisme català podria tenir un paper important per acompanyar processos, i dialogar en un espai d'ecologia de sabers i coneixements amb diferents pobles, nacions sense estat, territoris, països:

---

[45] Entrevista amb Baye.

[46] Entrevista amb Clàudia Álvarez, de la *Universidad del Buen Vivir*

- agricultura i desenvolupament rural: suport a l'organització, estructuració de processos productius, comercialització.
- energies alternatives , i tecnologies diverses aplicables a l'autogestió i autosubsistència, sobretot a nivell rural.
- suport, formació i assessorament en diferents aspectes relatius al turisme solidari, i al desenvolupament d'una estratègia de turisme arrelat al territori.
- acompanyament i suport al desenvolupament d'una estratègia contextualitzada per a l'atenció a la gent gran, i a la dignificació del treball de les cuidadores (en els països d'origen, important, tot continuant la tasca endegada a Catalunya)
- suport i acompanyament en processos de cooperativització de bens comuns: aigua, energia, i altres comuns estratègics.

Val a dir que ja s'han endegat diverses col.laboracions concretes i puntuals entre associacions i cooperatives catalanes amb cooperatives colombianes, en concret, per acompanyar el procés de construcció de pau en aquell país. A part, no voldríem oblidar, les iniciatives que ja fa un temps funcionen de col.laboració entre ongès catalanes i cooperatives colombianes i d'altres territoris i països, que són experiències d'enfortiment del teixit de les economies solidàries en territoris diversos del sud global.

---

e. Estratègia de l'economia social i solidària a Barcelona 2030

De les entrevistes realitzades, i derivat de les pretensions d'aquest treball i iniciativa, es desprèn la necessitat de complementar l'**Estratègia de l'economia social i solidària a Barcelona 2030**, amb mesures des de les polítiques públiques per potenciar i fer possible aquesta intercooperació internacionalista amb garanties i possibilitats de reeixir, tot aprofitant les potencialitats del sector a Barcelona i Catalunya. La política pública orientada a l'economia social i solidària hauria de disposar d'una estratègia clara i amb pressupost concret per fer possible aquest internacionalisme, i aquesta intercooperació local/global des del cooperativisme i les economies solidàries.

BIBLIOGRAFIA

- Jérôme Blanc et Denis Colongo (coord). *LES CONTRIBUTIONS DES COOPÉRATIVES À UNE ÉCONOMIE PLURIELLE*. Edit L'HARMATTAN. Paris 2011.
- Ivano Barberini, President de l'ACI, article en pags 19, *IRU COURIER 1/05* (en Biblioteca Fundació Roca i Galès)
- Jordi Garcia Jané, Jordi Via Llop, Luís Mª Xirinacs Damians (EDS), *LA DIMENSIÓ COOPERATIVA*. Edita ICÀRIA-Antrazyt. BARCELONA 2001.
- Jordi Garcia Jané, *ADÉU, CAPITALISME 15M-2031*, Edita ICARIA-Antrazyt. BARCELONA 2012
- GJuan Francisco Julià Igual y Elena Meliá Martí, *PASADO, PRESENTE Y FUTURO DE LAS COOPERATIVAS EN UNA UNIÓN EUROPEA AMPLIADA* en Revista GEZKI, n° 0, 2004, pags 85-105 (en Biblioteca Fundació Roca i Galès).
- Manfred Max-Neef y Philip B. Smith, *LA ECONOMIA DESENMASCARADA, DEL PODER Y LA CODICIA A LA COMPASIÓN Y EL BIEN COMÚN*. Edita ICÀRIAAntrazyt. BARCELONA 2014.
- Boaventura de Sousa Santos, *EL FUTURO COMIENZA AHORA. DE LA PANDEMIA A LA UTOPIÁ*. Ediciones AKAL. Madrid 2021.
- Varis: Ashish Kothari, Ariel Salleh, Arturo Escobar, Federico Demaria, Alberto Acosta (coords) *PLURIVERSO, UN DICCIONARIO DEL POSDESARROLLO*. Edita ICARIA-Antrazyt. BARCELONA 2019

APORTACIONS DE LES ECONOMIES SOLIDÀRIES A LA CONSTRUCCIÓ DE PAU

EL CAS COLOMBIÀ | MARC TEÒRIC.

Ens semblava oportú i necessari recuperar en aquest document, el marc teòric que es va utilitzar per realitzar l'anterior document “*La construcció de pau a Colòmbia i el rol de l'economia en el procés. El paper de les cooperatives catalanes com a part de la solidaritat internacional*” Publicat a Barcelona, el gener del 2020, Cooperativa La Fàbrica (<https://www.coopelafabrica.cat/wpcontent/uploads/LA-CONSTRUCCI%C3%93-DE-PAU-A-COL%C3%92MBIA-I-ELPAPER-DE-LES-ESS.pdf>)

És important mantenir la referència colombiana com territori d'experimentació d'un procés acordat de construcció de pau, on les economies solidàries tenen un paper clau i són revaloritzades com a paradigma d'una altra economia (societat, valors culturals, ...) possible a partir de realitats concretes, existents, i en constant reformulació.

DOCUMENT DE MARC TEÒRIC

Cal assenyalar que el conflicte social i armat colombià té les seves arrels, entre altres aspectes, en la desigual possessió de la terra i les conseqüències que aquesta realitat ha tingut històricament per a les poblacions ameríndies, la pagesia, les poblacions afrodescendents i les zones rurals del país.

En aquest sentit, partim de la presumpció que l'economia liberal i de mercat en un context de guerra, de conflicte greu i també de post-conflicte encara no consolidat, com seria l'actual de Colòmbia, és una economia que tendeix a no afavorir especialment un clima i un espai mediador i facilitador de la necessària transició cap a contextos de pau negativa, i posteriorment positiva, ans al contrari, facilita que certs actors i operadors que es mouen còmodament en aquest paradigma (no volem generalitzar-ho, ni molt menys a tots els actors que es mouen en aquest paradigma [47] liberal i de lliure mercat, treguin

[47] “*El sector empresarial local cuenta con una legitimidad y cercanía que pueden ayudar bien a estimular algunas iniciativas de desarrollo socioeconómico en las comunidades, bien a identificar situaciones que prevengan una posible fragilidad institucional respecto a los derechos humanos...*”

COLOMBIA: ¿CÓMO CONSTRUIR LA PAZ, Cristina Churrua. Pàg. 113

profit particular i no d'interès general, i que així mateix agreugin la situació de gran part dels sectors socials implicats en el conflicte, especialment de molts sectors englobats en el concepte: classes populars.

En aquest sentit recollim les aportacions de **Delphine Bresson**, qui reflexionant sobre el "**peacebuilding**" i les aportacions culturals europees d'orientació liberal als processos de pau, afirma: "*la liberalització econòmica ha contribuït a augmentar les tensions agreujant les desigualtats socials que ja estaven a l'origen del conflicte* [48];

aquest seria el cas de Nicaragua quan en les eleccions de 1990 el nou govern (que ja no és el govern sandinista), aplica una agenda liberal econòmica, i les mesures adoptades permeten establir el país, però agreugen les desigualtats socioeconòmiques. Aquesta autora segueix la seva argumentació amb aquestes consideracions, "*...el benestar en la vida quotidiana és un element indispensable en l'aplicació d'una pau positiva.*" [49] ... "però aquest benestar de la població és relegat en favor del procés de liberalització econòmica que té com objectiu relançar el creixement i afavorir la integració al mercat mundial" [50] .

Així mateix, **Iolanda Parra**, a propòsit de l'Irak reflexiona en aquesta mateixa línia: "*Els Estats Units i altres institucions clau de governança global han desenvolupat la teoria i la pràctica del peacebuilding per imposar l'economia política neoliberal. Segons ha escrit Eric Herring al capítol "Neoliberalism Versus Peacebuilding in Iraq (...)" des de la invasió del país, hi ha hagut "un descens dràstic pel que fa a les prestacions de benestar, tot i el dret gairebé universal en tots els sectors -salut, treball, protecció i pensions". Una tendència absolutament contradictòria als desitjos d'un 65% de les iraquianes, que, segons un sondeig d'opinió de 2004, preferien que l'Estat tingués un rol més important en l'economia, xifra que contrasta amb el 5% que volia que aquest rol es reduís.*" [51]

Llavors, ens preguntem, de quina manera l'economia liberal, certes empreses que actuen sota aquest paradigma i les propostes que emfasitzen el creixement i l'economia mercantilista, poden agreujar la situació de les classes socials populars en un context de conflicte significatiu, armat, i de postconflicte com l'actual a Colòmbia? Doncs s'ha pogut determinar i documentar que això és així, almenys en el cas que ens ocupa, perquè aquests sectors participen en el desplaçament de poblacions [52] per impulsar normalment grans projectes econòmics productius i especulatius en territoris concrets; contribueixen en ocasions a finançar actors armats no institucionals per facilitar objectius empresarials; aprofiten la confusió i les incerteses

---

[48] Delphine Bresson, en el seu llibre *LE PACEBUILDING: CONCEPT, MISE EN OEUVRE, DÉBATS*, Pàg 140

[49] Idem Pàg 160

[50] Idem Pàg 160

[51] Iolanda Parra, *LA PAU NEOLIBERAL*, Pàg 2

[52] «Se considera que cometen acción de desplazamiento las empresas que participan o se benefician activamente de los casos de desplazamiento interno, es decir, aquellas que de forma directa o indirecta ejercen presión sobre una población para que esta se desplace, incentivando el abandono y venta de sus tierras. Estas acciones incluyen la creación, apoyo y financiación de actores armados al margen de la ley que generan desplazamiento en las regiones." *COLOMBIA: ¿CÓMO CONSTRUIR LA PAZ* . Cristina Churrua. Pàg 99

per afavorir la corrupció institucional, i a d'altres nivells per afavorir projectes econòmics o iniciatives específiques [53].

Però també es pot produir aquest fenomen de forma indirecta, per exemple, aprofitant-se d'un clima de temor i de feblesa social o institucional per implantar i impulsar projectes o iniciatives d'interès particular per part d'aquestes empreses o actors empresarials.

En altres contextos, per exemple el cas d'Afganistan (2008), les propostes socio-econòmiques per acompanyar el post-conflicte estan també basades en les premisses de desenvolupament liberal, però vinculades i supeditades a l'agenda polític-militar; els objectius polítics i militars *"asignaron al humanitarismo (propostes socio-econòmiques) la tarea de ganar los corazones y las mentes de la población en el marco de la estrategia de la contrainsurgencia..."* [54]

Per altra banda, partim de la presumpció que les economies solidàries i altres economies no alineades en el paradigma de les economies de mercat i liberals, són molt més aptes per contribuir a un context facilitador de la pau negativa, primer, i més tard d'una pau positiva. El nou paradigma impulsat per les economies solidàries i altres economies comunitàries, cooperatives, feministes i de les cures en estar centrades en les persones i les comunitats, afavorint l'economia de proximitat, sense lucre, l'economia reproductiva i millorant les economies de subsistència més tradicionals, faciliten de forma més coherent i amb més garanties la rehabilitació i reincorporació dels actors afectats per la guerra i la violència, tot impulsat de forma molt més equilibrada el desenvolupament local-social dels territoris afectats de forma especial i substantiva pel conflicte.

Quan J.P. Lederach reflexiona sobre els recursos socioeconòmics necessaris per a construir la pau, ens aporta aquestes consideracions: *"...tres aspectos se articulan como el fundamento de la perspectiva socioeconómica sobre recursos. Proporcionar los recursos necesarios para transformar los conflictos prolongados no consiste solamente en aportar fondos. Implica crear nuevas formas de pensar en cuanto a las categorías de actividad y cómo se relacionan con la situación global.*

Se trata de crear un sentido de responsabilidad para todas las implicaciones de las acciones llevadas a cabo. Y finalmente, se trata también de llegar a un compromiso estratégico para potenciar al máximo los elementos proactivos de la construcción de la paz". [55]

És en aquest sentit que assenyala Lederach i tenint molt en compte les necessitats quotidianes de les poblacions clau, i dels col·lectius a reincorporar que considerem tan

---

[53] *"Partimos de la premisa de que, en muchos casos, en Colombia se ha mostrado la relación entre desplazamiento forzoso e intereses económicos y empresas nacionales y multinacionales."* Cristina Churruca, (p. 97). N.A: recordem que a Colòmbia ens trobem amb més de 3 milions de persones desplaçades, i més de 3 milions de Ha han estat absorbides per l'apropiació de terres. Cristina Churruca ens adverteix que existeix una interrelació entre zones de desplaçament i interessos econòmics (no tot és a causa del actors armats)

[54] *"La reconstrucción armada: desarrollo y contrainsurgencia en Afganistán"* Luís Elizondo. Pàgs 250-251. En *CONSTRUCCIÓN DE PAZ, SEGURIDAD Y DESARROLLO. VISIONES, POLÍTICAS Y ACTORES.*

[55] J.Paul Lederach, en el seu llibre *CONSTRUYENDO LA PAZ.* Pàgs 121-122.

significatius i substantius els potencials de les economies solidàries i altres economies, com ja s'ha comentat en formulant la hipòtesi.

Caldria apuntar aquí per complementar aquest nou plantejament i paradigma suara esmentat, que també s'ha anat construint a nivell internacional una altra concepció al respecte de la idea i pràctica de la seguretat. Així doncs el concepte de seguretat, que feia referència al manteniment de l'ordre públic i defensa de les fronteres passa a ampliar-se en el 1945 amb la Carta de San Francisco, per l'ONU, d'un enfocament policial, militarista i repressiu i l'aplicació de polítiques de seguretat nacional (Guerra Freda, lluita contra el narcotràfic,...) a un enfocament de desenvolupament humà amb criteris construïts a partir d'indicadors que, més enllà del creixement econòmic, atenen a la seguretat humana en un sentit més ample (seguretat alimentària, seguretat comunitària,...) que es vincula als drets humans. Des d'aquest enfocament hi ha una crítica a la seguretat basada en la repressió, construïda des de dalt en comptes de des de les persones, entitats i institucions locals, també una crítica al component masculista i secret de la concepció de seguretat nacional i/o policial, així com al fet de considerar riscos i amenaces només aquells que es consideren hegemònics

BIBLIOGRAFIA

- Delphine Bresson, *LE PACEBUILDING: CONCEPT, MISE EN OEUVRE, DÉBATS*. L'Harmattan. París 2012.
- Cristina Churruca, *COLOMBIA: ¿CÓMO CONSTRUIR LA PAZ*, Editorial Catarata. Madrid 2015.
- Luís Elizondo, "La reconstrucción armada: desarrollo y contrainsurgencia en Afganistán" Pàgs 250-251. En *CONSTRUCCIÓN DE PAZ, SEGURIDAD Y DESARROLLO. VISIONES, POLÍTICAS Y ACTORES*. Editorial Complutense. Madrid 2007.
- J.Paul Lederach, *CONSTRUYENDO LA PAZ. RECONCILIACIÓN SOSTENIBLE EN SOCIEDADES DIVIDIDAS*. Edita Bakeaz y Gernika Gogoratz. Bilbao 1998. Iolanda Parra, *LA PAU NEOLIBERAL*. . En *Quaderns d'Il·lacrua* 154. La Directa 321, Barcelona, 12 de juny de 2013.

ANÁLISIS DE LA REINCORPORACIÓN ECONÓMICA DE LOS/LAS FIRMANTES DEL ACUERDO DE PAZ

Lo que inició como un sueño de paz en los territorios y las personas firmantes del acuerdo de paz, poco a poco se ha venido transformando en frustración, la esperanza de cambiar la correlación de fuerzas en los territorios, para que se pudiese construir una sociedad más igualitaria, se ha quedado plasmada en cientos de documentos y promesas incumplidas por parte del gobierno colombiano, de manera particular por el Uribismo, cuya principal bandera de paz fue la de hacer trizas el acuerdo de paz. Esta situación ha generado un profundo sentimiento de desconfianza hacia el gobierno y hacia las instituciones encargadas de implementar el acuerdo de paz.

Pese a esta situación, los firmantes del acuerdo se han comprometido con el fortalecimiento de la paz y continúan haciendo un gran esfuerzo colectivo para reconstruir sus vidas, sus familias y seguir aportando en la construcción de una Colombia distinta.

En el **punto tres, sub punto 2 del Acuerdo General**, en el ítem del tránsito a la legalidad se pactó iniciar el proceso para la reincorporación a la vida civil de las estructuras de las FARC_ EP en lo económico, lo político y lo social de acuerdo con sus intereses, proceso que inició en las zonas territoriales, temporales y transitorias, definidas, delimitadas y previamente concertadas entre el gobierno nacional y las FARC- EP, las cuales contaron con aislamiento y despliegue del Mecanismo de Monitoreo y Verificación -MM&V y por cada Zona Veredal de Transición y Normalización - ZVTN se instalaron los equipos de Monitoreo local, los cuales terminaron sus misiones poco después de la dejación y entrega de armas.

En los procesos de seguimiento a la implementación realizados por el Instituto Kroc, ha clasificado el Acuerdo de Paz en periodos de largo, mediano y corto plazo. El de corto plazo que inició 2017 y finalizó el 2019, el de mediano plazo inicio en el año 2020 y terminará en el año 2022, y el de largo plazo que va desde el año 2023 al 2031, y en cada uno de ellos, se establecieron compromisos muy concretos que en algunos casos ya debieron haberse cumplido o estar en una fase avanzada de implementación de lo acordado.

La reincorporación económica y social se da a partir del Decreto Ley 899 de 2017 (Presidencia de la República de Colombia , 2017), a través del cual se establecen las medidas e instrumentos necesarios para llevar a cabo el proceso de reincorporación económica y social de las y los excombatientes, los cuales han sido diseñados, implementados y acompañados por la **Agencia para la Reincorporación y la Normalización (ARN)**, institución que entró en proceso de reestructuración después de firmado el acuerdo con las FARC- EP, para atender los compromisos del acuerdo de paz. Para ello, se expidió el decreto 897 del 2017 (Presidencia de la República, 2017), el cual modificó su estructura y denominación como Agencia Colombiana para la Reintegración de Personas y Grupos Alzados en Armas para convertirla en **Agencia para la Reincorporación y Normalización (ARN)**, lo cual cumplió con el requisito institucional plasmado en el Acuerdo Final frente al proceso de reincorporación de las FARC-EP.

Para alcanzar el objetivo de construir la paz y lograr la reincorporación de los firmantes del acuerdo de paz, se propusieron las siguientes estrategias: (i) el fortalecimiento de procesos de articulación y planificación entre los actores involucrados en la reincorporación de ex integrantes de las FARC-EP y sus familias; (ii) la promoción de la reincorporación comunitaria en el territorio, orientada al fortalecimiento del tejido social, la convivencia y la reconciliación; (iii) la generación de condiciones para el acceso a mecanismos y recursos necesarios para la estabilización y proyección económica de ex integrantes de las FARC-EP y sus familias, en conformidad con sus intereses, necesidades y potencialidades; y (iv) la generación de condiciones para el acceso y la atención de los derechos fundamentales e integrales de ex integrantes de las FARC-EP y sus familias (Consejo Nacional de Política económica y social, 2018).

El **Plan Marco de Implementación del Acuerdo Final (PMI)** tiene una vigencia de 15 años a partir de la firma del Acuerdo Final, con unos costos totales estimados de 129,5 billones de pesos de 2016. Por su parte, la Política Nacional para la reincorporación social y económica de ex integrantes de las FARC tendrá una vigencia de ocho años (hasta 2026) y su costo estimado es de 265.270 millones de pesos, que serán aportados por las entidades responsables de la implementación de las acciones para el cumplimiento de dicha política.

Una vez creada esta nueva institucionalidad para la paz, se comienzan a elaborar los informes de seguimiento e implementación del acuerdo. Según el informe de la ARN en el mes de noviembre del 2019, los excombatientes acreditados por la Oficina del Alto Comisionado para la Paz ascendían a 13.202, de los cuales 12.948 se encontraban en la atención del proceso de reincorporación; 9.225 ya se encontraban viviendo fuera de los ETCR; 2.984 permanecían en los ETCR y 739 estaban sin ubicar (*Agencia para la Reincorporación y la Normalización*, 2020). Para este momento del proceso, la mayoría de los firmantes del acuerdo habían abandonado los ETCR pues habían entendido que los antiguos jefes de la guerrilla los habían dejado a su suerte, en espacios en donde no había garantías para sus vidas y el gobierno mostraba un nivel de incumplimiento bastante alto y de retraso en el pago de los recursos iniciales para establecerse en otros lugares distintos a los espacios donde inicialmente emprendieron el retorno a la vida civil.

En cuanto a los beneficios económicos según los informes de la ARN, a diciembre 2021 se habían desembolsado 6.455 Beneficios de Inserción económica, por un valor de \$ 39.741.571.884, beneficiando 6.620 personas. De estos, 6.381 fueron desembolsados para planes de negocio: (6.256 emprendimientos y 125 fortalecimientos); y 66 para soluciones habitacionales (36 para la adquisición de vivienda nueva o usada, 30 para el pago de un crédito hipotecario) y 8 para educación superior.

RESULTADOS DE PROYECTOS PRODUCTIVOS DESEMBOLSADOS

DESCRIPCIÓN	2018	2019	2020	2021
Beneficios de inserción económica desembolsados	<ul style="list-style-type: none"> • 2.911 planes de negocio (2.845 emprendimientos y 66 fortalecimiento) • 29 bajo la modalidad de empleabilidad (15 para la adquisición de vivienda nueva o usada y 14 para el pago de un crédito hipotecario). • 1 para el acceso a la educación superior. 	<ul style="list-style-type: none"> • 1.555 planes de negocio (1.528 emprendimientos y 27 fortalecimientos) • 17 bajo la modalidad de empleabilidad (9 para la adquisición de vivienda nueva o usada 8 para el pago de un crédito hipotecario). • 4 para el acceso a la educación superior 	<ul style="list-style-type: none"> • 987 planes de negocio (965 emprendimientos y 22 fortalecimientos) • 11 bajo la modalidad de empleabilidad (8 para la adquisición de vivienda nueva o usada 3 para el pago de un crédito hipotecario). • 1 para el acceso a la educación superior. 	<ul style="list-style-type: none"> • 928 planes de negocio (918 emprendimientos y 10 fortalecimientos) • 9 bajo la modalidad de empleabilidad (4 para la adquisición de vivienda nueva o usada 5 para el pago de un crédito hipotecario). • 2 para el acceso a la educación superior
Personas beneficiadas	3.014 personas	1.617 personas	1.028 personas	961 personas
Millones desembolsados	\$ 15.271.830.929	\$ 10.347.334.674	\$ 7.009.087.574	\$ 7.113.318.707

Fuente: Grupo de Sostenibilidad Económica

Respecto a la asignación única de normalización, importante señalar que este aporte se entregó a cada excombatiente al principio de la desmovilización para ser invertida en la compra de ropa, zapatos e implementos que les permitiera cambiar su uniforme de campaña por ropa de civil y equivalía \$ 2.000.000; La Renta Básica, es un beneficio económico otorgado durante 24 meses, que equivale al 90% del salario mínimo legal vigente (SMLV), este beneficio condicionaba al excombatiente a permanecer en los ETCR y no devengar ningún ingreso salarial o tener algún vínculo contractual legal; y finalmente está la figura de Asignación Mensual la cual es otorgada después de haber cumplido los 24 meses de la asignación de la Renta básica y tiene un equivalente del 90% del SMLV, y su duración está asegurada hasta el 31 de Diciembre de 2022, ya que se incluyó en el Plan Plurianual de Inversiones del Plan de desarrollo de Duque. La decisión de continuar o no depende de cómo se incluya en el próximo Plan de Desarrollo del gobierno de Petro y de otra parte esta asignación estará garantizada en la medida que él o la excombatiente siga cumpliendo en la ruta de reincorporación.

Según los informes de (*Agencia para la Reincorporación y la Normalización, 2020*) [56], el gobierno colombiano ha cumplido con la asignación única de normalización, la renta mensual y la afiliación a los sistemas de salud y pensiones, en el tema de los desembolsos a los proyectos productivos estos se han venido agilizando, pero esto no es suficiente para garantizar un proceso de reincorporación digna y efectiva para los firmantes del acuerdo de paz, si tenemos en cuenta que el acuerdo contemplaba muchos otros temas, que no están reflejados en los desembolsos de recursos a los excombatientes, y en esos temas como el de la Reforma agraria integral los avances son mínimos. Para el gobierno del presidente Iván Duque el tema de la reincorporación de los firmantes de paz, nunca estuvo dentro de sus prioridades y por el contrario se cumplió a cuenta gotas y con muchos retrasos, en diciembre de 2022 cuando el gobierno tome la decisión de la continuidad o no del pago de la renta mensual que estaba garantizada. Muchos firmantes del acuerdo no tendrán la posibilidad de un ingreso mínimo empeorando así la difícil situación económica de quienes no han logrado la sostenibilidad de sus proyectos.

En la dimensión de salud se ha venido avanzando en el acceso al sistema general de seguridad social en salud y la sensibilización de la población frente a la importancia de la vinculación tanto de las personas en proceso de reintegración como su grupo familiar, de manera que puedan acceder a la atención especializada cuando la requieran, así como favorecer la adquisición de hábitos de vida saludables.

Actualmente, se encuentran 5.164 personas en reintegración vinculadas al **Sistema General de Seguridad Social en Salud - SGSSS**, 71% (3.668) en régimen subsidiado (ARN, 2021).

Con el paso del tiempo los firmantes fueron abandonando los lugares iniciales de concentración y desmovilización (ETCR) debido a los constantes asesinatos y amenazas en algunas zonas por parte de los grupos paramilitares [57], y se crearon las **Nuevas Áreas de Reincorporación**, denominadas NAR [58], espacios que no se habían contemplado en la firma del Acuerdo de Paz, pero que el gobierno nacional acompañó después de verificar la delicada situación de orden público en algunas regiones, pues para el año 2021 (5.749) personas en proceso de reintegración habían reportado algún caso de riesgo. En otros casos, fueron otras las razones que les llevo a marcharse de las zonas, entre ellas: la desconfianza hacia las instituciones sobre el cumplimiento de los acuerdos; la falta de oportunidades económicas y de ingresos; el regreso de los antiguos guerrilleros a sus lugares de origen en donde se fueron encontrando poco a poco con sus familias, situación que les llevo a plantearse abandonar totalmente estas zonas para ubicarse en las ciudades, y finalmente el desencanto con el partido comunes.

---

[56] Ver en <https://www.reincorporacion.gov.co/es/sala-de-prensa/SiteAssets/rendicion-de-cuentas-2022/Informe%20Previo%20Rendici%3fb3n%20de%20Cuentas.pdf>.

[57] Según INDEPAZ con corte al mes de mayo de (2022) se han confirmado 320 asesinatos de excombatientes, de los cuales en lo que va corrido del año 2002 (mayo) se han cometido 22 asesinatos.

[58] Los NAR, por su parte, son lugares espontáneos y de palabra, más no registrados ante el gobierno nacional, que se crearon buscando mejores condiciones de vida o porque no había entornos de seguridad donde estaban los ETCR. El caso más representativo, en ese sentido, es el de Mutatá, Antioquia, que concentra a excombatientes comprometidos con proyectos productivos (...) Sin embargo, no hay mención sobre las NAR". (Verdad Abierta. 2020) con fecha 16 de junio del 2020 existen alrededor de 93 NAR en 17 departamentos del país, incluyendo a las ciudades grandes como, Bogotá, Medellín, Cali, Popayán y Neiva, sin tener acceso a cifras específicas de la población vinculada a estos espacios.

Desde un inicio la **Agencia para la Reincorporación y Normalización (ANR)** se empeñó en desarrollar los programas de incorporación laborales probados en el esquema de desmovilización individual en todo el país. Para ello, definió inicialmente la realización de una caracterización socio laboral de los y las excombatientes en los territorios, con el propósito de fortalecer capacidades por medio de la formación al mundo del trabajo, la gestión en sus formas asociativas, entre ellas: las cooperativas, las asociaciones agropecuarias, asociaciones de mujeres, corporaciones e incluso algunas forman asociativas no solidarias como las S.A.S. con el propósito de apoyar las rutas de atención para los emprendimientos que desde los ETCR que se venían gestando. Adicionalmente, se brindarían servicios para generar ingresos y fortalecer las capacidades estructurales de los proyectos productivos, para garantizar su gestión, sostenibilidad y procesos de comercialización de los mismos. Por otra parte, los programas de las ANR ofrecían el acompañamiento para las personas que desearan vincularse laboralmente a un empleo formal a través de la ruta de empleabilidad, donde participaban empresas que apoyaban el proceso de reincorporación. De acuerdo con la información del **Registro Nacional de Reincidencia - RNR** que cubre a 10.415 excombatientes, el 95,7% de las personas en proceso de reincorporación prefiere que su generación de ingresos se dé a partir de un proyecto productivo individual, colectivo o familiar, y tan solo el 4,6% tiene algún interés en emplearse, debido a la estigmatización de la que han sido objeto. [59]

LA ORGANIZACIÓN DE LOS FIRMANTES DEL ACUERDO EN ECOMUN Y CORPO-RECONCILIACIÓN

Primer periodo de Ecomún

Con el propósito de promover el proceso de reincorporación económica y colectiva, en el acuerdo general, se creó una organización de economía social y solidaria, denominada **ECOMUN (Economías sociales del Común)**. Entidad que hoy tiene una cobertura nacional y atiende a los afiliados firmantes del acuerdo. El gobierno por su parte se comprometió a facilitar la formalización, mediante la financiación de la asesoría, técnica y jurídica y la definición de un procedimiento expedito y extraordinario para su constitución. (*Acuerdo final para la terminación del conflicto y la construcción de una paz estable y duradera*, 2016, pág. 115).

ECOMUN es la herramienta para la reincorporación integral de las familias firmantes del acuerdo de paz en los territorios más afectados por el conflicto armado, quienes han logrado construir más de 120 formas asociativas de economía social y solidaria, agrupando a más de 7.000 asociados, cuentan con más de 260 emprendimientos a nivel nacional, fruto de la iniciativa y el esfuerzo propio de los colectivos en los territorios que junto a las comunidades le apuestan a la construcción de paz con justicia social.

---

[59] Panorama general, educación, salud, hábitat y generación de ingresos. Registro Nacional de Reincorporación.

La mayoría de estas iniciativas se han venido financiando con el capital semilla pactado en los acuerdos que asciende a los 8 millones de pesos por persona, algunos firmantes aún no han logrado implementar sus proyectos, por la falta de tierras pues se trata de proyectos agrícolas, piscícolas, o ganaderos y el acuerdo nunca contempló el otorgamiento de tierras a la población reincorporados en ninguna parte del país. Según la presidenta de Ecomún (Nayibe Rojas Cabrera), actualmente existen 154 formas asociativas pertenecientes a Ecomún que están gestionando sus proyectos productivos y según el balance que ellos mismos hacen, hasta el momento ninguno de los proyectos puede considerarse que ha alcanzado un nivel de sostenibilidad propio, pues dependen de las entidades cooperantes y del mismo Estado para sostenerse ya sea porque necesitan asistencia técnica, crédito o tierras.

Algunos de estos proyectos marchan a un buen ritmo porque han sido acompañados por los recurso de cooperación internacional de manera directa, uno de los más exitosos es el proyecto de Piscicultura, el cual se desarrolla en 2 Nodos de los 7 constituidos para la implementación regional de proyectos; el del Sur y Sur Occidente [60], en donde se han trazado algunas estrategias de encadenamiento productivo para el buen funcionamiento del proyecto, definido por ellos mismos como: “Una relación planificada entre diferentes actores que se articulan para la generación de beneficios propios y territoriales de forma cooperativa y comunitaria, a partir de la implementación, la evaluación y el ajuste de procesos en la producción, transformación y comercialización piscícola. Cada nodo se ubicó en uno de los eslabones que componen el encadenamiento: alimentación, alevinería, engorde, transformación, comercialización e instituciones. De esta forma, han reconocido la necesidad de una articulación permanente entre cada aspecto para fortalecer el proyecto productivo, reconociendo las dificultades para lograr superarlas conjuntamente (Jhon Esmtith Rincón, marzo 25 de 2022).

Fotografía del proyecto piscícola: Fuente Ecomún

[60] El país se dividió geográficamente en 7 Nodos para la implementación de proyectos según nos relata la presidenta de Ecomún Nayibe Rojas Cabrera.

Algunos de los mayores obstáculos en los temas de cooperación internacional es la no financiación para la compra de tierras, la cual se ha convertido en el principal cuello de botella, pues en los acuerdos no quedó pactado la entrega de tierras para los firmantes y a la hora de implementar los proyectos en los territorios, el gobierno nacional tampoco se ha comprometido con implementar el punto n° 1 del acuerdo de paz. Para solucionar en parte esta situación, la cooperativa **Ecomún** en asamblea general aprobó la adquisición de un crédito con la cooperativa **Confiar** para la compra de tierras en el departamento del Huila y así poder desarrollar el proyecto de piscicultura.

Los países cooperantes que han venido aportando a este proceso son: Algunas instancias de la institucionalidad de la unión europea, la cooperación italiana a través de **CISP**, la cooperación española con **LKS - Mondragón** quien actualmente es el operador del proyecto piscícola, la **Fundación Agirre Legendakaria**, la **Cooperación Catalana para la cooperación y el desarrollo (AECID)**; la cooperación Alemana a través de la **Fundación Evolución Caribe**; el **PNUD**, la **Organización Internacional para las Migraciones (OIM)** y **We Effect**, esta última ha hecho un aporte importante en todo el proceso de fortalecimiento administrativo para avanzar en la ejecución de proyectos.

Entre los proyectos a señalar que van avanzando, tenemos los productores de café en Huila ya hay varios nombres de café especial y café orgánico, que han tenido un buen impacto y se han vendido a nivel nacional.

Divisiones en Ecomún:

Cabe señalar que en los temas organizativos existen otras organizaciones tales como la **Corporación para la Reincorporación y la Reconciliación** que surge en los departamentos de Huila y Caquetá, pero poco a poco se ha venido extendiendo en otras partes del país y hoy cuenta con otras organizaciones entre ellas: Raíces Caribes en los municipios y departamentos del caribe; en Caquetá con la organización Raíces del sur y semillas de paz; en Valle del Cauca con ciudad Paz; en Putumayo y en el Huila con Agropaz. Estas organizaciones se afiliaron a Ecomún para ayudar a direccionar y volver a Ecomún una cooperativa de segundo Nivel, según la presidenta de Ecomún Nayibe Rojas Cabrera: *“los integrantes del Partido Comunes se han opuesto a esa transformación”*, pese a ello en la última asamblea del mes de marzo de 2022 se logró la ampliación del consejo de dirección para tener mayor participación de las regiones, debido a que se quiere que el liderazgo se haga desde los territorios para poder mostrar mayores resultados.

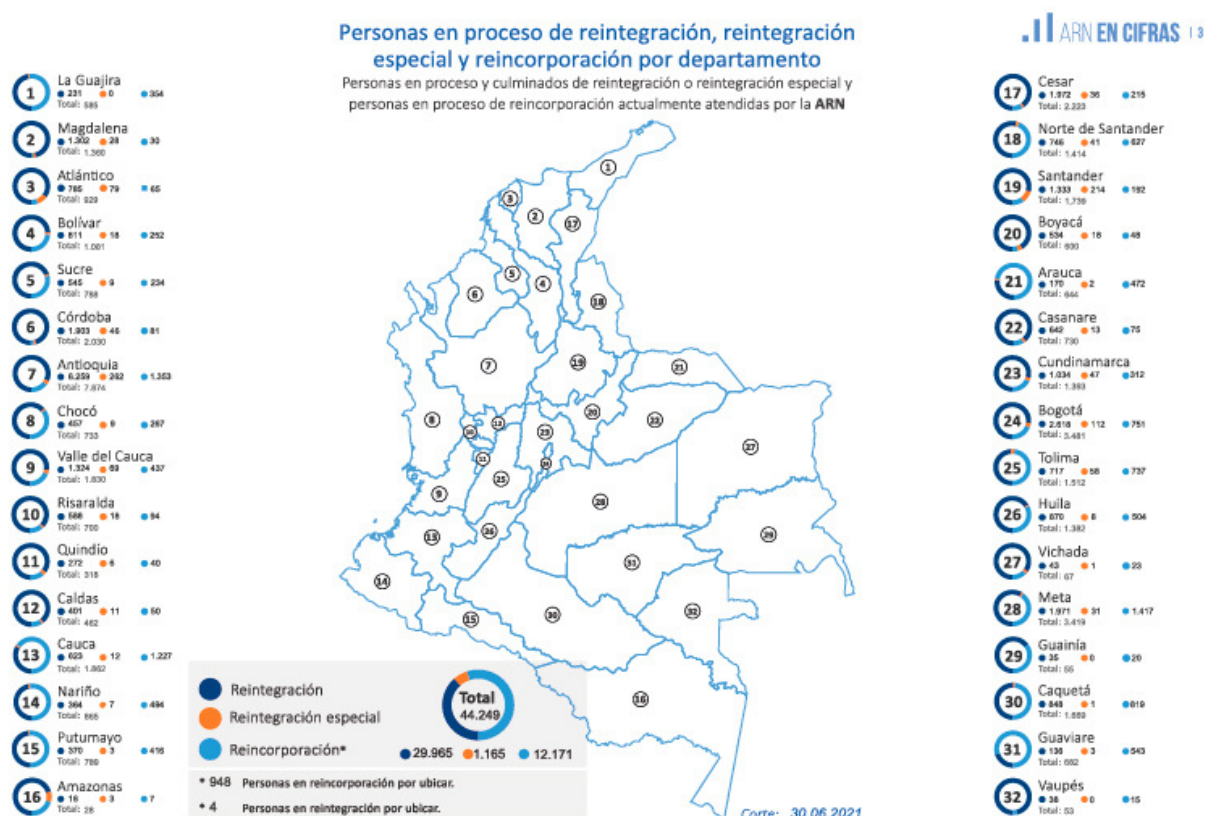

“Frente al cumplimiento del gobierno en los temas de reincorporación, en el gobierno no ha habido un cumplimiento tal como se había pactado, entonces, por eso vimos la necesidad de agruparnos en las asociaciones y corporeconciliación surgió con una apuesta para hacerle el acompañamiento a las personas que estaban por fuera de los ETC, debido a que los comandantes se fueron de las zonas y dejaron las personas de base en estos territorios, y algunos empezaron a engrosar las filas de los grupos armados. También se le ha hecho acompañamiento a las personas que quedaron en las cárceles, hasta el momento entre milicianos y civiles

colaboradores y guerrilleros en armas, tenemos más de 756 personas sin que se les haya definido la situación, este aspecto es un claro incumplimiento del decreto ley 1820, pues estas personas deberían haber alcanzado la libertad”

Nayibe Rojas Cabrera, presidenta actual de la cooperativa Ecomún.

GEORREFERENCIACIÓN DE LOS PROYECTOS SOCIO-EMPRESARIALES APROBADOS POR LA AGENCIA DE REINCORPORACIÓN NACIONAL - ARN EL AÑO 2022

Fuente: Tomado de la ARN en Cifras- mayo de 2022

A corte del 24 de mayo de 2022, se cuenta con un total de 4.406 proyectos productivos (colectivos e individuales) aprobados, los cuales vinculan a 9.105 personas en reincorporación (6.790 hombres y 2.315 mujeres), por un valor total de \$88.110.282.172, de este total \$72.805.622.659 corresponden al apoyo del Presupuesto General de la Nación, \$13.011.731.275 corresponden al cierre financiero por MPTF y \$2.317.308.238 corresponden al cierre financiero de otras fuentes. 4.287 proyectos individuales aprobados, beneficiando a 5.176 personas (3.961 Hombres y 1.215 Mujeres) por un valor de \$41.405.622.659. y 119 proyectos colectivos aprobados por el Consejo Nacional de Reincorporación (CNR), que benefician a 3.929 personas (2.829 Hombres y 1.100 Mujeres) vinculados a 90 formas asociativas, por valor de \$46.704.659.513, de los cuales

\$31.400.000.000 corresponden al apoyo del Presupuesto General de la Nación, \$13.011.731.275 corresponden al cierre financiero por MPTF y \$2.317.308.238 corresponden al cierre financiero de otras fuentes. Un fondo muy pequeño que corresponde a Cooperativas y empresas privadas.

El cierre financiero implica una asistencia técnica que hace el PNUD y para ello se suscriben convenios de subvención con las formas asociativas para complementar el recurso de los 8 millones de pesos (€ 2.000). De estas formas asociativas el Fondo multidonante ha financiado 119 proyectos, la mayoría de ellos en la línea de ganadería, agricultura y piscicultura. (Ver página de la agencia de reincorporación: <https://www.reincorporacion.gov.co>).

CÓMO SE HA VISTO REFLEJADA LA PARTICIPACIÓN DE OTROS GOBIERNOS DEL MUNDO EN EL APOYO A LA REINCORPORACIÓN?

En los informes de rendición de cuentas de la ARN presentados en el 2021 y los de seguimiento del Instituto Kroc y de la Misión de Verificación de la ONU, no existen balances muy concretos en el componente de sostenibilidad económica, específicamente sobre cuál es el estado de los proyectos productivos colectivos aprobados y desembolsados por el CNR, esta insuficiencia en el seguimiento determina que no exista una somera claridad sobre los proyectos que son sostenibles, el nivel de ingreso que están recibiendo los reincorporados, cuáles y cuantos han entrado en bancarrota o cerrado por motivos de seguridad. Transcurridos 5 años del desembolso de los primeros recursos para proyectos, es necesario realizar ese balance para poder determinar los resultados e impactos del proceso de reincorporación económica y contrastarlo con las múltiples quejas y críticas que señalan los reincorporados, sobre los pocos avances del componente de reinserción económica y social.

Pese a las dificultades, es importante señalar que los firmantes del acuerdo han manifestado su interés en continuar trabajando en la implementación de las medidas pendientes, específicamente el punto de Reforma Rural Integral en donde no quedó de manera explícita establecido el mecanismo para la entrega de tierras a los firmantes del acuerdo, quienes en su gran mayoría son campesinos pobres que se incorporaron en la guerrilla con la ilusión de construir un mundo más igualitario, ya que desafortunadamente quienes negociaron el acuerdo, no contemplaron este mecanismo. El Segundo y el más importante es reconocer los esfuerzos de reincorporación colectiva a pesar de las dificultades. Tres: el hecho de haber adoptado el modelo de economía social y solidaria para la reincorporación económica, marcó una de las mayores diferencias con los procesos de la reinserción de la década de los 90, pues los anteriores procesos adoptaron el modelo de Ongs y el gobierno suplía recursos para mantener algunas iniciativas económicas, políticas y sociales y con el tiempo este modelo se agotó y las ONG fueron desapareciendo una vez terminado el apoyo financiero gubernamental.

El modelo de reincorporación económica con las FARC planteado en el acuerdo de paz, propone el desarrollo de la economía solidaria con un enfoque socio empresarial que pueda generar organizaciones competitivas, con capacidad de acceder a los mercados, generar ingresos y garantizar su sostenibilidad, además con un despliegue de incidencia territorial apoyados por actores locales, gubernamentales, privados y de la cooperación internacional.

Para los firmantes del acuerdo, la cooperación internacional ha jugado un papel importante en la creación de las condiciones para la construcción de la paz territorial, durante los años de implementación del acuerdo, los retrasos e incumplimientos del gobierno colombiano se han visto atendidos por los recursos y el apoyo técnico de la cooperación internacional que ha mantenido una presencia en todo el territorio y ha financiado múltiples iniciativas económicas en las regiones. En este sentido, podemos señalar que los principales aportantes han sido el Fondo Multidonante para la paz y el Fondo Europeo para la paz (Fondo Multidonante de las Naciones Unidas para el sostenimiento de la paz, 2021).

El comportamiento del Gobierno no ha sido el más proactivo, pues ha nombrado una serie de personas y operadores de los recursos que conforman una burocracia nacional e internacional que consumen una gran parte de los recursos en la administración y pago de personal, se calcula que solo el 50% ha llegado a la reincorporación. El mismo presidente Iván Duque se gastó una cantidad importante de recursos para publicidad con el objetivo de levantar su imagen. Hecho que refleja el mal manejo de los recursos del acuerdo de paz.

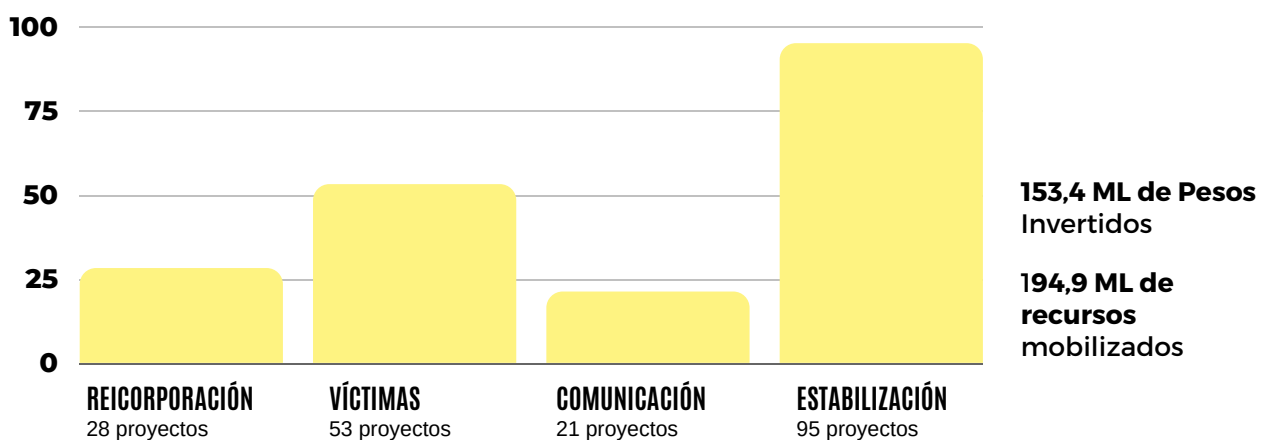
Teniendo en cuenta estas experiencias negativas, se está proponiendo que los recursos se ejecuten a través de Ecomún y no a través de operadores externos que en la mayoría de los casos no conocen las regiones y no concertan con las comunidades los proyectos contratados con el Estado. Como mecanismo de coordinación, los reincorporados han solicitado la participación de tres representantes de las organizaciones sociales y solidarias que hacen parte de Ecomún, entre ellas: Corpo-reconciliación y Ecomún en el CNR la CSIVI y la Mesa Técnica creada para atender los temas de seguridad y hasta el momento no ha sido posible. Es importante además señalar que son estas organizaciones quienes tienen la representación de los territorios, en donde se lleva a cabo directamente el acompañamiento a las organizaciones, de las cuales hacen parte más de 9000 personas en proceso de reincorporación.

Constatando que las formas asociativas de reincorporados no fueron invitadas a participar en la formulación de los Programas de Desarrollo con Enfoque territorial y tampoco participaron en los "grupos motores" que se encargaron de la priorización de los proyectos evidenciando con esto la falta de integralidad en la implementación del Acuerdo ya que los PDETS son un producto central del Acuerdo y se aisló de la reincorporación.

APORTES EN LOS PLANES DE DESARROLLO CON ENFOQUE TERRITORIAL DESDE LA COOPERACIÓN INTERNACIONAL.

En el año 2021 se cumplieron 5 años de la Firma del Acuerdo Final de Paz en Colombia, periodo en el cual el Gobierno Nacional, ha reafirmado “formalmente” el compromiso desde sus instituciones para garantizar el tránsito hacia la estabilización de los territorios, mediante los procesos de reparación a las víctimas, reincorporación, sustitución de cultivos ilícitos y focalización de esfuerzos PDET. De acuerdo con la Consejería Presidencial para la Estabilización y Consolidación, entidad coordinadora, a diciembre de 2021 se habían firmado 16 Planes de Desarrollo con Enfoque Territorial (PDET), la construcción técnica de sus hojas de ruta, y los 170 acuerdos municipales y 18 ordenanzas departamentales PDET como política pública de largo plazo de la mano con el programa de sustitución de cultivos ilícitos, que contaba con 99.097 familias vinculadas para trabajar integralmente las iniciativas de paz con legalidad en los territorios del país (*Informe Anual ANR: 2021*, pág.2). Sobre este tema, el país ha conocido uno de los mayores escándalos de corrupción sobre el manejo de los recursos de regalías en los municipios PDET, de acuerdo con la investigación realizada por un medio de comunicación, solo entre junio y diciembre de 2021, cuando se dio vía libre a 355 proyectos, las coimas habrían podido ascender a 500.000 millones de pesos (Blu radio, 7 de julio de 2022) [61]. Los recursos al parecer, fueron embolotados en el OCAD- Paz, que es el órgano del Sistema General de Regalías (SGR) que se responsabiliza de viabilizar, priorizar y aprobar proyectos de inversión financiados con recursos de regalías, para contribuir a la implementación del Acuerdo Final para la Terminación del Conflicto y la Construcción de una Paz Estable y Duradera. Además, es responsable de designar la entidad pública ejecutora de dichos proyectos y la instancia encargada de contratar la interventoría del mismo”. Esta entidad desarrolla sus actividades, en los 170 municipios de los Programas de Desarrollo con Enfoque Territorial (PDET).

TOTAL DE PROYECTOS APOBADOS HASTA 2021

Fuente: Informe Fondo Multidonante para la paz 2021 pág. 18.

[61] <https://www.bluradio.com/nacion/que-paso-con-los-contratos-de-ocad-paz-emilio-archila-responde-en-blu-radiopr30>

ALCANCE POBLACIONAL

COLOMBIANAS Y COLOMBIANOS BENEFICIADOS

1.072.619 mujeres

828.521 hombres

73.902 niñas

71.929 niños

Fuente: Informe Fondo Multidonante para la paz 2021 pág. 18.

Los aportes del Fondo al Plan Marco de Implementación (PMI) a diciembre 2021, en el punto 3 del Acuerdo Final: Fin del Conflicto (*Fondo Multidonante para la paz, 2021*, pág. 24).

Se han Apoyado 8.955 (el 69%) de las 12.820 personas en proceso de reincorporación que están siendo apoyadas con proyectos por el Gobierno Nacional. El apoyo del Fondo se ha dado de forma técnica y financiera, a través de 82 proyectos colectivos (el 77% de los proyectos colectivos aprobados por el CNR) y 1.238 proyectos individuales (el 33% de los proyectos individuales apoyados por el Gobierno Nacional).

Se han generado capacidades técnicas del 44% de las personas en proceso de reincorporación beneficiadas por el Gobierno con oferta de educación y capacitación.

4.325 mujeres han participado en planes y programas de reincorporación social financiados en el Fondo multidonante (FM) esto representa el 37% de las personas en proceso de reincorporación que han recibido acompañamiento social por parte del Gobierno Nacional.

A partir del 2021, el FM comenzó el apoyo técnico al Ministerio del Interior a través del fortalecimiento al Grupo de Política Pública de la Dirección de DDHH en la formulación y acompañamiento para la ejecución de planes de mitigación del riesgo a la labor de defensa de los DDHH en el Chocó.

Se ha producido el fortalecimiento del Sistema de Alertas Tempranas de la Defensoría del Pueblo con su despliegue territorial y la emisión de 99 Alertas Tempranas, dos (2) alertas de alcance nacional y 97 alertas de orden territorial.

A través de las convocatorias de protección de los defensores y defensoras de DDHH, implementadas por organizaciones de la sociedad civil, se logró la creación de 4 redes de protección, la producción de 43 reportes de amenaza; la constitución de 3 fondos de emergencia; la actualización y socialización de 3 mapas de riesgo regionales y la construcción comunitaria de rutas de autoprotección.

CONCLUSIONES

01 Con el triunfo de **Gustavo Petro** como Presidente de la República de Colombia elegido el 19 de junio de 2022, se marca un hito para la izquierda colombiana, que por primera vez en 200 años de historia republicana hubiese llegado al poder un hombre que militó en el desmovilizado grupo guerrillero M-19, y logró a través de las urnas lo que otros movimientos no alcanzaron a través de las armas.

02 Este triunfo representa para el proceso de paz la posibilidad de implementar el Acuerdo Firmado con las FARC, para ello el presidente electo, propuso en su programa de campaña, recuperar el tiempo perdido, cesar la violencia contra los firmantes de la paz y con el concurso de toda la sociedad y la comunidad internacional hacer realidad lo pactado en toda su extensión.

03 En particular, el acuerdo sobre reforma rural integral, será el pilar central de la de democratización de la tenencia de la tierra, así como la adopción de otras medidas contempladas en el acuerdo, tales como la construcción de Fondo de Tierras, la jurisdicción agraria, la elaboración de los **Planes de Ordenamiento Social de la Propiedad Rural – POSPR**, la creación de los **Registros de Sujetos de Ordenamiento (RESO)** para contribuir a la transformación y resolución pacífica de conflictos y a la seguridad jurídica de la tenencia y la puesta en marcha de un Sistema Especial para la Garantía Progresiva del Derecho a la Alimentación de la población rural entre otros.

04 Y principalmente sería urgente y necesario incluir la solución a la adquisición de tierras para los Proyectos productivos de los reincorporados, asignando recursos presupuestales y mecanismos jurídicos para la adjudicación a las formas asociativas y poder resolver el cuello de botella más importante para los proyectos agropecuarios de los reincorporados.

Además, es importante señalar la recuperación de la integralidad del acuerdo de paz, pues uno de los efectos del gobierno de Iván Duque para hacer trizas la paz, fue la división del acuerdo en dos partes, por un lado, los PDET y por otro, la reincorporación para mostrarlo a la comunidad internacional como la paz con legalidad, reduciendo la reincorporación, al “bienestar” de los excombatientes de base con incentivos para beneficios individuales que no permitieran el desarrollo colectivo. Garantizar el derecho a la vida de los firmantes del acuerdo de paz, que diariamente son atacados en los nuevos lugares de residencia y trabajo, sin que hasta el momento se hayan determinado los responsables de tales asesinatos. Realizar una evaluación por parte del Gobierno de todos los proyectos productivos colectivos y generar los mecanismos para crear las condiciones en pos de lograr una sostenibilidad. Finalmente, sería importante realizar una evaluación de impacto, sobre los resultados de la cooperación internacional y sobre las lecciones aprendidas, que permitan reorientar los recursos y mecanismos a las nuevas necesidades del proceso, para que los recursos puedan ir directamente a las comunidades y no se queden en los escritorios de la cooperación internacional y sus delegados.

- Agencia para la Reincorporación y la Normalización. (2020). *Informe pormenorizado de control interno (Periodo: 01 de julio de 2019 a 31 de octubre de 2019)*. Bogotá: ARN.
- Consejo Nacional de Política económica y social. (2018). Conpes 3931, *POLÍTICA NACIONAL PARA LA REINCORPORACIÓN SOCIAL Y ECONÓMICA DE EXINTEGRANTES DE LAS FARC-EP*. Bogotá, Colombia: DEPARTAMENTO DE PLANEACION NACIONAL, DNP.
- Fondo Multidonante de las Naciones Unidas para el sostenimiento de la paz. (2021). *Informe anual 2021*. https://www.fondonuol.org/_files/ugd/45d5ec_cb9241a3c1664ebc8c69e_ed39eb8fe97.pdf.
- Jhon Esmtith Rincón. (marzo 25 de 2022). *Avanza la Piscicultura del Común en el suroccidente del país*. Bogotá: <https://ecomun.com.co/avanza-lapiscicultura-del-comun-en-el-suroccidente-del-pais/>
- Normalización, L. A. (2021). *Rendición de cuentas 2018-2021 - La paz es con Hechos*. Recuperado el 20 de julio de 2022, de <https://www.reincorporacion.gov.co/es/sala-de-prensa/rendicion-decuentas-2022>
- Presidencia de la República de Colombia. (2017). *Decreto 897 del 2017*. Bogotá: Presidencia de la República.
- Presidencia de la República de Colombia. (2017). *Decreto ley 899 del 29 de mayo de 2017*. Bogotá: Presidencia de la República.

GLOSARIO

- **ARN:** Agencia para la Reincorporación y la Normalización
- **ART:** Agencia para la Renovación del Territorio
- **CNR:** Consejo Nacional de Reincorporación
- **CSIVI:** Comisión de Seguimiento, Impulso y verificación a la implementación.
- **CTR:** Consejos Territoriales de Reincorporación
- **ECOMUN:** Economías Sociales del Común
- **ECOMUN:** La cooperativa Economías Sociales del Común
- **ETCR:** Espacios Territoriales de Capacitación y Reincorporación
- **FARC- EP:** Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia- Ejército del Pueblo
- **FM:** Fondo Multidonante de las Naciones Unidas para el Sostenimiento de la Paz
- **MANUD:** Marco de Asistencia de las Naciones Unidas para el Desarrollo en Colombia
- **MAP:** Minas Anti Personal
- **MM&V:** mecanismo de monitoreo y verificación
- **NNA:** Niños, niñas y adolescentes
- **OCAD PAZ:** Órgano del Sistema General de Regalías
- **ODS:** Objetivos de Desarrollo Sostenible
- **OIM** Organización Internacional para las Migraciones
- **OSC:** Organizaciones de Sociedad Civil
- **PDET:** Programas de desarrollo con enfoque territorial
- **PMI:** El Plan Marco de Implementación del Acuerdo Final
- **PNIS:** Programa Nacional Integral de Sustitución de Cultivos de Uso Ilícito
- **PNUD:** Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo
- **RNR:** Registro Nacional de Reincidencia
- **RRI:** Reforma Rural Integral.
- **SMVMV:** Salario mínimo legal mensual vigente
- **ZVTN:** Zona Veredal de transición y Normalización

